

PYLKKÄSEN POLULLA

Aikuisten opastusohjelma Hämeen luontokeskukselle

Katri Leikola

Opinnäytetyö
Toukokuu 2011
Metsätalouden koulutusohjelma
Tampereen ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Metsätalouden koulutusohjelma

Työn ohjaaja: Eveliina Asikainen

Työn tilaaja: Metsähallitus, Etelä-Suomen luontopalvelut, Hämeen luontokeskus

LEIKOLA, KATRI:

Pylkkäsen polulla. Aikuisten opastusohjelma Hämeen luontokeskukselle

Opinnäytetyö 53 sivua, liitteet 6 sivua

Toukokuu 2011

Työn tarkoituksena oli suunnitella Metsähallituksen Hämeen luontokeskukselle uusi ulko-opastus aikuiskäyttöön. Suunnitelmaa ohjasivat Metsähallituksen luonto-opastuksen periaatteet ja asiakkaan toiveet. Työtä ohjasi myös suomalaisten metsäkokenemukset, niin virkistykseen kuin inspiraation lähteenä. Jokamiehenoikeudet liittyvät läheisesti luonto-opastuksiin ja niiden suunnitteluun.

Hämeen luontokeskus on Metsähallituksen asiakaspalvelupiste Tammelassa. Vaikka lapsiryhmät ovatkin yksi suurimpia asiakasryhmiä, niin tarvetta myös aikuisopastukselle on.

Tutkimusmenetelmänä oli kirjallisuuden tarkastelu sekä opastuksen pohjaksi tehty pienimuotoinen kyselytutkimus Metsähallituksen luonto- ja opastuskeskuksille. Lisäksi omakohtaiset kokemukset asiakkaiden opastuksesta auttoivat työn aiheen rajaamisessa ja uuden opastuksen kehittämisessä.

Opastusviestintä ohjaa kestävään, luontoa säästävään ja toisia huomioonottavaan luonnossa liikkumiseen ja vastuulliseen käyttäytymiseen suojelualueilla.

Ympäristökasvatuksen kirjallisuus painottaa, että kohtaamiset luonnon kanssa, kuten myös esteettiset elämykset, henkilökohtaiset kokemukset ja luontoherkkyyden kokeminen ovat luonto-opastuksen lähtökohtia lapsille. Tätä voidaan soveltaa myös aikuisten opastusten suunnitteluun.

Asiasanat luonto-opastus, Hämeen luontokeskus, Metsähallitus, ympäristökasvatus, opastusviestintä

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Forestry

Supervised by: Eveliina Asikainen
Commissioned by: Metsähallitus, Häme Visitor Centre

LEIKOLA, KATRI:
Path of Pylkkänen. A Guided Nature Tour to Adults at Häme Visitor Centre

Bachelor's thesis 53 pages, appendices 6 pages
May 2011

The purpose of this thesis was to plan a new guided nature tour for the adults in the Metsähallitus' Häme Visitor Centre.

Häme Visitor Centre is a customer service point (nature centre) near two national parks in southern Finland. Even though groups of children are the main visitors, there are adult groups visiting regularly too. Need for a program for adults was very acute.

Methods of this study were examination of literature dealing with environmental education. Also there was a small questionnaire for the staff of Metsähallitus' visitor centres and recreational facilities around Finland. I have also worked at the Häme Visitor Centre during the summer 2010 and got a lot of material from my personal experiences.

Forest experiences in relation to recreation and inspiration was also part of this study. It gave perspective and background information about the relationship and meaning of forests for Finns. Finland's public right of access (Everyman's rights) are closely related to nature guiding programs and the planning of them.

Providing the memorable experiences in the nature and awakening the respectful nature relationship should also be included in the adult group visit objectives.

Key words: guided nature tour, Häme Visitor Centre, Metsähallitus, nature interpretation, environmental education

Sisältö

1 JOHDANTO	6
1.1 Työn tausta	6
1.2 Työn tarkoitus.....	7
2 YMPÄRISTÖKASVATUS	8
2.1 Ympäristökasvatuksen taustaa.....	9
2.1.1 Ympäristökasvatus – tietoa.....	10
2.1.2 Ympäristökasvatus – taitoa.....	11
2.1.3 Ympäristökasvatus – elämyksiä	13
2.2 Aikuisten ympäristökasvatus	14
2.3 Metsähallituksen ympäristökasvatus.....	14
3 SUOMALAISET JA METSÄ	16
3.1 Jokamiehen oikeudet	17
3.2 Metsä virkistyspaikkana ja suomalaisten luontosuhde	19
3.2.1 Metsän tarjonta suomalaisille.....	20
3.2.2 Metsä- ja luontomatkailu.....	21
4 METSÄHALLITUS.....	23
4.1 Metsähallitus yleisesti.....	23
4.2 Metsähallituksen luontopalvelut	24
4.3 Kansallispuistot ja luonnonsuojelualueet	25
4.3.1 Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistot.....	27
4.4 Metsähallituksen opastusviestintä	28
4.5 Hämeen luontokeskus.....	30
4.5.1 Toiminta ja tehtävät.....	30
4.5.2 Luontokeskuksen asiakkaat ja markkinointi	31
4.5.3 Hämeen luontokeskuksen opastukset	32

4.6 Oppaitten näkemyksiä aikuisten luonto-opastuksista.....	33
4.6.1 Haasteita aikuisten opastuksissa	34
4.6.2 Hyvä opas ja opastus.....	36
5 OPASTUKSEN SUUNNITTELU LUONTOKESKUKSELLE	38
5.1 Kuka on Konsta Pylkkänen	38
5.2 Ryhmien toiveet ja tarpeet	41
5.3 Opastuksista ja resursseista	41
5.4 Opastuksen tasot	42
5.5 Konsta Pylkkäsen polun, rastien sekä opastuksen esittely.....	43
5.6 Teorian ja käytännön pohdintaa	46
6 YHTEENVETO JA ITSEARVIOINTI	48
LÄHTEET	50
LIITTEET	54

1 JOHDANTO

*Kas, vielä on kaikkea paljon niin
mikä näkemättä jää,
joka kevät jokainen metsä
eri lailla vihertää.*

*For still there are so many things
that I have never seen:
in every wood in every spring
there is a different green.*

J. R. R. Tolkien, suomennos Panu Pekkanen

1.1 Työn tausta

Työskentelin kausioppaana Hämeen luontokeskuksella kesällä 2010. Jo keväisessä työhaastattelussa tuli esille, että aikuisille tarvittaisiin uutta ulko-opastusta. Kesän aikana tämä puute konkretisoitui. Lapsille on tarjolla paljonkin erilaisia opastuksia, mutta aikuisille ei ole muuta kuin perusnäyttelyn opastus sisätiloissa. Kuitenkin luontokeskuksessa käy paljon erilaisia aikuisryhmiä, joista osalla olisi halukkuutta myös ulko-opastukseen. Suurin ongelma on henkilökunnan resurssien puute, ja sopivan opastusohjelman puuttuminen.

Työn aineiston kerääminen alkoi siis jo loppukevällä 2010, mutta varsinainen kirjoitusprosessi alkuvuodesta 2011. Oli kuitenkin hyvä työstää aihetta mielessään pidemmän aikaa ja kerätä kokemuksia ja aineistoa.

Tämä opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä työn tilaajan kanssa. Metsähallituksesta opinnäytetyöprosessia ohjasi puistomestari Anne Huhta Metsähallituksen luontopalvelusta.

1.2 Työn tarkoitus

Työni tarkoituksena on kehitellä Metsähallituksen Hämeen luontokeskukselle luontopastussuunnitelma aikuisille. Tavoitteena on saada ohjelmarunko niin vakituiselle henkilökunnalle kuin kausityöntekijöidenkin käyttöön. Valmistuttuaan ohjelma tulee jäämään Hämeen luontokeskuksen opastustarjonnan pysyväksi osaksi. Opastus rakennetaan siten, että sitä pystyy käyttämään kuka tahansa henkilökuntaan kuuluva ja erilaiset aikuisryhmät voivat luontevasti tilata sen käyttöönsä. Hämeen luontokeskus sijaitsee järven rannalla, keskellä metsää. Sen ympärillä oleva luonto on monimuotoista ja valmis polkuverkosto mahdollistaa monipuolisen liikkumisen alueella.

Toisessa luvussa tarkastellaan ympäristökasvatusta kokonaisuutena ja avataan hieman käsitystä siitä mitä ympäristökasvatus on ja mikä rooli ympäristökasvatuksella on Metsähallituksessa. Lisäksi tarkastellaan Metsähallituksen opastusviestintää.

Suomalaisten suhde metsään ja sen antimisiin on myös tärkeää opastusta suunniteltaessa, ja sitä käsitellään tarkemmin luvussa kolme. Lisäksi jokamiehenoikeudet käsitellään kolmosluvussa.

Luvussa neljä perehdytään tarkemmin Metsähallitukseen ja Hämeen luontokeskukseen sekä kyselytutkimuksen tuloksiin. Viides luku käsittelee opastuksen suunnittelua, esittelee Konsta Pylkkäsen, ja pohtii opastusresursseja ja tasoja. Lisäksi viidennessä luvussa esitellään opastusohjelma Pylkkäsen polku. Myös teorian ja käytännön yhteensovittamista pohditaan luvussa 5. Luvussa kuusi analysoidaan lopputulosta ja käsitellään koko opinnäytetyöprosessia.

2 YMPÄRISTÖKASVATUS

Opastuksen suunnittelun taustaksi on tärkeä tietää perusasioita ja trendejä ympäristökasvatuksesta. Tässä luvussa perehdytään hieman ympäristökasvatuksen syntyyn ja kehittymiseen sekä tavoitteisiin.

”Hyvä ympäristökasvatus tarkoittaa hauskoja hetkiä, mieleen jääviä elämyksiä ja avartavia ahaa-elämyksiä, jotka kantavat vuosien päähän” (Hulkko 2010). Ympäristökasvatusta toteutetaan monella eri tavalla, mutta kaikissa on loppujen lopuksi sama päämäärä: saada ihmiset kasvamaan vastuuseen omista valinnoistaan luonnolle, muille ihmisille ja tuleville sukupolville. On ymmärrettävä kokonaisuuksia, ja miten oma toiminta vaikuttaa kaikkeen. Pylkkäsen polulla on tarkoitus saada ihmiset havahtumaan ja herättelemään omaa kenties jo kadonnutta luontosuhdettaan.

Metsähallituksessa ympäristökasvatus määritellään seuraavasti:

”Ympäristökasvatuksen tavoitteena on kestävä kehityksen ja kestävä elämäntavan omaksuminen. Sen keskeisiä elementtejä ovat a) oppiminen ympäristöstä (empiiristä ja kriittistä tietoa ympäristöstä), b) oppiminen ympäristössä (kokemukset, toiminta, esteetiikka) ja c) toimiminen ympäristön puolesta (huolenpito, ympäristötietoisuuden lisääntyminen). Lapsuuden myönteiset luontokokemukset ovat tärkein yksittäinen tekijä ympäristövastuulliseksi kasvamisessa. Osallisuuden kokemukset ja sen kautta syntyvä voimaantuminen ovat ratkaisevia ympäristövastuullisen käyttäytymisen syntymisessä.” (Metsähallitus 2007).

Ympäristökasvatuksen suurin potentiaali lienee virkistyskäyttäjien asenteiden ja käyttäytymisen muokkaamisessa muita kävijöitä ja luontoa vähemmän häiritsevään suuntaan. Käyttäjien osallistaminen virkistysalueiden hoitoon ja suunnitteluun on tärkeää myös luonnossa liikkujien ja virkistäytyjien kannalta. (Saastamoinen ja Kajala 1995).

2.1 Ympäristökasvatuksen taustaa

Luonto-opastus on ympäristökasvatusta. Ympäristökasvatukseen kuuluu tietynlainen herkkyys ympäristölle, toiminnan perusvalmiudet ja käsitys oman toiminnan merkityksellisyydestä. (Nykänen 2010). Ympäristökasvatuksen keskeisiä tavoitteita ovat ympäristöön liittyvien tietojen, taitojen, asenteiden sekä vastuullisen toiminnan kehittyminen.

Luontosuhteella tarkoitetaan ihmisen suhdetta ympäröivään luontoon. Tasapainoinen luontosuhde auttaa ymmärtämään luonnonvarojen kestävän käytön, metsien tarjoamien mahdollisuuksien ja ekosysteemien asettamien rajoitteiden kokonaisuutta.

Kestävä luontosuhde syntyy hyvistä kokemuksista luonnossa. Tekeminen, kokeminen ja ulkona oppiminen ovat keskeinen osa luontosuhteen syntymistä etenkin lapsilla ja nuorilla. (KMO 2010). Hungerfordin ja Volkin ympäristökasvatusmallissa ekologinen tietämys ja ymmärrys sekä ympäristöherkkyys ovat lähtökohdat ihmisen muuttumisesta ympäristövastuulliseksi. Näistä merkittävimpänä pidetään ympäristöherkkyttä, jonka syntyyn vaikuttavat mm. lapsuuden myönteiset luontokokemukset (Metsähallitus 2007).

Syvällinen tieto ympäristöasioista ja ymmärrys ihmisen toiminnan ekologisista ja yhteiskunnallisista seurauksista edistää ympäristövastuullista käyttäytymistä. Hungerford ja Volk korostavat ympäristön puolesta toimimisen taitoja, joita on heidän mukaan suhteellisen helppo opettaa ympäristökasvatuksessa. Kun ihminen luottaa omaan vaikutusmahdollisuuksiinsa ja taitoihinsa, hän myös uskoo omalla toiminnallaan olevan vaikutusta ja merkitystä. (Cantell & Koskinen 2004).

”Metsäosaamisessa sukupolvien väliset erot kuvastavat yhteiskunnallista muutosta. Sivilisaation ja urbanisoitumisen myötä nykysuomalainen on etäännytynyt päivittäisestä vuorovaikutuksesta luonnon kanssa, jolloin tietämys luonnon ilmiöistä ja niiden lainalaisuuksista, puhumattakaan luonnonvarojen hoidosta ja käytöstä, ei ole samassa määrin myötäsyttyä kuin aiemmin.” (Arjanne et al 2000). Pylkkäsen opastuksen kehittämisessä yksi lähtökohta oli miettiä keinoja miten luonnosta vieraantuneet saataisiin ”palaamaan luontoon”.

2.1.1 Ympäristökasvatus – tietoa

Yhdysvaltalainen Steve van Matre, joka on ympäristökasvattaja, Maakasvatus Instituutin perustaja ja luontoaktivisti, on sitä mieltä että luontoherätyksen saaneilla on tehtävä opastaa ihmisiä elämään nykyhetkessä, kaikkia kehon jäseniä ja aisteja käyttäen. ”Huomaaminen on näkemisen lisäksi kuulemista, haistamista, maistamista, tuntemista – iholla ja sielulla.” (Karvinen 1997). Havaintoherkkyttä voi kehittää ja se on yhtenä edellytyksenä kaikelle oppimiselle. Jokainen ihminen, joka pitää aistinsa auki ja mielenensä vireänä, saa selville monenlaisia asioita. Luonnon kokemiseen ei tarvitse olla tiedemies.

Van Matren (1998) mukaan maakasvatusta tarvitaan maapallon suojelemisen, siitä huolehtimisen ja ihmisten kouluttamisen vuoksi. Maakasvatuksen periaatteiden mukaan ihmisten täytyy oppia tuntemaan maapallon ekologiset järjestelmät ja rakennettava kestävä tunnesiteet maapalloomme ja sen elämään. Ihmisten on myös muutettava elämäntapansa.

Syväekologia on aate, joka korostaa ihmisen ja muiden lajien tasavertaisuutta. Elämän jatkuminen maapallolla ja luonnon monimuotoisuus ovat syväekologian mukaan itseisarvoja, eikä minkään elämänmuodon arvo määräydy sen ihmiselle tuottaman hyödyn tai haitan perusteella. Vasta kun ihminen tiedostaa suhteensa ja riippuvaisuutensa luontoon aidosti ja syvällisesti, voidaan odottaa, että muutokset elämäntavoissamme ja sitä kautta yhteiskunnissa ovat kyllin merkittäviä, nopeita ja myös pysyviä. (van Matre 1998).

Van Matre ja muut maakasvattajat kokevat olevansa syväekologialiikkeen äänitorvena opetuksen alalla. Van Matre haluaa ihmisten riisuvan naamiot, joilla he ovat peittäneet elämää ylläpitävät ekologiset toiminnot. Maakasvattajat voivat auttaa tässä prosessissa, koska ihminen on niin vieraantunut maapallon elämän todellisuudesta. Maakasvatuskursseilla autetaan ihmisiä ymmärtämään energian virtausta, aineiden kiertokulkua, eliöiden välistä vuorovaikutusta ja muotojen muuttumista. Nämä asiat on myös sisäistettävä, van Matre korostaa (1998).

Toinen keskeinen ympäristövaikuttaja on amerikkalainen ympäristökouluttaja Joseph Cornell. Hänen flow learning -opetusmenetelmänsä jakautuu neljään vaiheeseen ja pohjautuu leikkeihin ja puuhailuun luonnossa. Ensimmäisessä vaiheessa herätetään kiinnostus. Luontokokemuksesta pitää innostua, että siitä oppisi! Reippaat pelit ja puuhat heti luonto-ohjelman aluksi aktivoivat ryhmäläisiä mukaan. (Cornell 1989).

Toisessa vaiheessa Cornellin flow learningiä kiinnitetään huomiota ja keskitytään tarkkailuun. Rauhallisuus ja vastaanottavaisuus ovat avainsanoja. Leikeissä keskitytään aistimiseen, esim. silmät sidottuna. Kolmas vaihe, suora kokemus mahdollistaa luonnon kokemisen rauhallisena ja avoimena. Tämä on hyvin samanlainen kuin toinenkin vaihe. Neljännessä vaiheessa osallistujat ovat rauhallisen innostuneita, ja voivat keskittyä kuuntelemaan tarinoita, juttelemaan, leikkimään, piirtämään. Tämä innoituksen jakamisen vaihe selkeyttää syviä ajatuksia. (Cornell 1989).

Sekä Cornell että van Matre ovat vaikuttaneet paljolti nykyiseen luontokasvatukseen ja -kasvattajiin. Van Matre on kritisoinut ”hipaisu- ja lisuketekemistä” mitä tehdään ympäristökasvatuksen nimissä. Tällä hän tarkoittaa pinnallisuutta, josta lapset tai nuoret eivät opi mitään. Eli ohjelmat pitää suunnitella ja rakentaa huolella, määritellä kohde tarkkaan ja asettaa tavoitteet. (van Matre 1998). Monesti luonto-opastus on koottu kasaan ilman tarkempia pohdintoja ja siten ohjelmista tulee helposti pinnallisia.

Kestävän kehityksen keskeisiä perustavoitteita on luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen, ja sen suhteen meillä avainasemassa on metsien käsittely. Metsä- ja puuopetus liittyy kestävän kehityksen tavoitteisiin siinä, että oppimisprosessissa tulee auttaa lasta ja nuorta ymmärtämään ihmisen riippuvuus luonnonvaroista ja luonnon uudistumiskyvystä, myös globaalista näkökulmasta. Metsäopetukseen soveltuu myös näkemys luonnon herkän ja elämyksellisen kokemisen tärkeydestä. (Arjanne et al 2000).

2.1.2 Ympäristökasvatus – taitoa

”Luontosuhde on tunnetta, tietoa ja toimintaa”, sanoo Salminen (2003). Ympäristökasvatuksen tarkoituksena on ohjata lapsia kasvamaan ympäristövastuulliseen elämäntapaan. Yhtä hyvin tämä koskee myös aikuisia. Oma ja luonnon hyvinvointi kulkevat käsi

kädessä. Salminen korostaa, että luontosuhdetta ei voi pakottaa tai tyrkyttää, vaan jokaisen on rakennettava se itse. (Salminen 2003). Kaikkien ei tarvitse alkaa aktiiviseksi lintubongareiksi tai hurauttaa sienestystyöskentelyyn. Riittää kun omaksuu ympäristöä ja luontoa säästävät elintavat. Hyvä luontosuhde on kuin sisäinen ääni, joka kertoo mikä on parasta itselle ja ympäristölle. (Salminen 2003).

Tänä päivänä nykyihmiset ymmärtävät kovin huonosti omaa ”henkilökohtaista ekologiaansa”, Willamon (2004) mukaan. Ihmiset eivät sen suuremmin pohdi mitä jätevesille tapahtuu sen jälkeen kun vessanpönttö vedetään tai mistä keskuslämpö asuntoon tulee. Monet katsovat mieluummin ilotulituksia uutena vuotena kuin revontulia. Willamo (2004) kysyy: ”Jos emme hallitse oman henkilökohtaisen ekologiamme perustapahtumia, kuinka voisimme oppia hallitsemaan kestävän kehityksen?”

Erilaiset herkkyysharjoitukset, joissa hyödynnetään kaikkia aisteja vuorotellen, palauttavat kyvyn aistia ympäröivää maailmaa. Jotta voidaan tarkasti havainnoida, on ensin keskityttävä ja hiljennytävä. Luontokouluttajat van Matre (1998) sekä Joseph Cornell (1989) korostavat hiljaisuuden ja eri aistien käyttöä eli aistiherkkyyttä. Äänetön kävely luonnossa voi olla erityisen suuri elämys. Kun ihminen keskittyy hetkeksi kokonaan aistihavaintoon, tunne jää vahvasti mieleen. (Nordström 2004). Aikuisopastuksen kehitystyössäni halusin ottaa tämän aistiherkkyyden tärkeäksi osaksi opastusta.

Van Matre (1998) haluaisi päästä irti perinteisestä lajien nimeämisestä ja keskittyä eliöön, sen ominaispiirteisiin ja elämään. Monesti tämä on luontokasvattajille vaikeaa – onhan se ehkä helpompaa kertoa opastettaville kasvin nimi, kuin mikä sen osuus vaikka ravintoketjussa on. Siinä vaiheessa kun päästään lajin erityisominaisuuksiin ja siihen mikä sen erottaa muista eliöistä, aletaan päästä ympäristökasvatuksen ytimeen. (Nordström 2004).

Luonnossa liikkumisen taito on retkellä tärkein mukavuus- ja turvatekijä. Mitä sitten on luonnossa liikkumisen taito? Nykäsen (1997) mukaan siihen kuuluu mellastamatta liikkumisen taito, osataan olla vahingoittamatta kaikkea elävää, jaksetaan kulkea vaihtelevassa maastossa, osataan pysyä ryhmässä tai kuuloetäisyydellä, suuntavaisto on kohdallaan ja tiedetään mitä eksyessä tehdään. Näitä asioita voi harjoitella aikuisenakin, jos lapsena jostain syystä on jäänyt oppimatta. Tämä on perusasia mitä Pylkkäsen opastuksessa halusin myös tuoda esille.

2.1.3 Ympäristökasvatus – elämyksiä

Elämys on positiivinen kokemus. (Nykänen 2010). ”Taika on jotain sellaista, mikä häikäisee ja saa haltioihinsa, myös silloin kuin se tapahtuu hiljaa ja lempeästi”, sanoo van Matre (1998). Taian ja seikkailun avulla saadaan ihmisiä houkuteltua luonnon pauloihin, ja opetettua asioita. Taika tehoaa kaikenikäisiin. Seikkailun todellinen olemus on uppoutumista uusiin aistiärsykkeisiin. Ja sitähän oppiminen on. Englantilaisen kirjailija G. K. Chestertonin sanoin: ”Seikkailu on epämukavuus oikein nähtynä.”

Vanha suomalainen sananlasku: ”Minkä nuorena oppii, sen vanhana taitaa” pätee myös luontokasvatukseen. Lapselle jää mahdollisesti elinikäinen kiinnostus luontoasioihin, jos niiden pariin on johdatettu lapsena. (Arjanne et al 2000).

Lapsille ja nuorille on paljon erilaista toimintaa ympäristökasvatuksen tiimoilta. Niin päiväkodit kuin koulutkin osallistuvat, ja sen lisäksi erilaiset vapaa-ajan tahot kuten luonnonsuojeluliitto, partio, urheiluseurat, kunnat ja seurakunnat antavat omaa panostaan. Yksi tärkeimpiä tehtäviä on vastata kysymykseen, miksi joku toinen valinta on parempi kuin toinen ja mikä on valinnan vaikutus ympäristöön.

Vapaa-ajalla tapahtuvan oppimisen tulee olla hauskaa, jotta vapaa-ajan kävijät saadaan houkuteltua mukaan. Opastustarjonnan tulee antaa kävijälle mahdollisuus virkistytymiseen ja ensisijaisten motiivien (kuten ulkoilu, eväsretki tai maisemien katselu) täyttämiseen. (Metsähallitus 2007). Konsta Pylkkäsen vetämän opastuksen on tarkoitus olla sekä viihdyttävä että opettava kokemus, ei kuiva luento luonnossa.

Vaikka ympäristökasvatuksen ajatellaan usein kohdistuvan vain lapsiin ja nuoriin, niin myös aikuiset tarvitsevat opastusta. Elämykset ja kokemukset luonnossa ja tieto siitä, kuinka voi itse toimia luonnon puolesta ovat oleelliset seikat kun valistetaan aikuisia. (Hulkko 2010). Käytännössä työpaikoilla ja harrastusten parissa voi tehdä monia asioita kuten vaikkapa kierrättää, huomioida lähi- ja luomuruoka, kuluttaa vähemmän, suosia joukkoliikennettä jne. Kaikkia asioita ei tule ehkä aina huomanneeksi, joten pieni herättelevä luonto-opastus vaikka Konsta Pylkkäsen johdolla voi avata ovia uudelleen ajatteluun.

2.2 Aikuisten ympäristökasvatus

Oppimisen edellytyksenä on, että oppija itse oivaltaa, mitä hän kulloinkin opittavasta asiasta ymmärtää tai osaa tai ei ymmärrä tai ei osaa. Jos oppija ei ymmärrä, miksi asia pitää muistaa tai osata, opittua ei käytetä hyväksi uusissa tilanteissa (Metsähallitus 2007).

Ihmiset oppivat paremmin, kun he osallistuvat aktiivisesti oppimisprosessiinsa. Kannattaa käyttää mahdollisimman monia aisteja, niin viesti menee parhaiten perille. Kävijät muistavat 10% siitä mitä he kuulevat, 30% siitä mitä he lukevat, 50% siitä mitä he näkevät ja 90% siitä mitä he tekevät. Käsien tekemällä saadaan siis parhaiten asioita omaksuttua. (Metsähallitus 2007). Kaikkia asioita ei kuitenkaan voi opettaa itse tekemällä, joten sitten kannattaa hyödyntää muita menetelmiä. Informaatiotulvaa kannattaa kuitenkin välttää.

2.3 Metsähallituksen ympäristökasvatus

Koska Metsähallitus on valtion laitos, joka huolehtii luonnonsuojelun toteutumisesta ja metsien kestävästä hoidosta ja käytöstä alueellaan, sen tekemän ympäristökasvatuksen tulee sitoutua niihin ympäristökasvatuksen tavoitteisiin, joita valtion tasolla on asetettu. Metsähallitus on myös ympäristöperiaatteissaan sitoutunut noudattamaan kansainvälisiä sopimuksia ja kestävä kehityksen periaatteita.

Opastusviestinnän tavoitteena on antaa perustiedot alueista. Toisena tärkeänä tavoitteena on edistää luonnon- ja kulttuuriperinnön suojelua. Kolmas tavoite on syventää kävijöiden luonto- ja kulttuurielämyksiä. Lopuksi vielä opastusviestintä antaa aineksia ympäristövastuulliseen ja aktiiviseen kansalaiskäyttämiseen. (Metsähallitus 2007).

Luontopalveluiden asiakaspalvelu on pääasiallisesti luontoneuvontaa ja ympäristökasvatusta, mitä toteutetaan opastusviestintää käyttäen. Siinä tavoitteet liittyvät luonnon tuntemuksen, -arvostuksen ja toimien ympäristövaikutuksen tuntemisen lisäämiseen.

(Metsähallitus 2010c). Opastusviestintää kehitetään alueiden luonteen, sijainnin, suojelun tavoitteiden ja opastuksen kysynnän mukaisesti, ottaen huomioon alueiden mahdollisuudet ja mahdolliset rajoitukset. (Metsähallitus 2007).

Luonnon virkistyskäyttö on yksi luontopalveluiden neljästä ydinprosessista. Muut kolme ovat luonnonsuojelu, eräasiat ja alueiden hallinta. Palveluiden tuottamiseen välineitä ovat:

-rakennukset, joissa palveluita tarjotaan, reitit ja palvelurakenteet, opasteet ja viitat.

-neuvontapalvelut, retkeilyneuvonta, lupamyynti, tieto muiden tulosalueiden toiminnasta, yhteistyötahojen palvelutarjonnasta viestiminen, sekä

-opastus: syventävä luonto-opastus, ympäristökasvatus, yhteistyötahojen opastustarjonta. (Metsähallitus 2010c).

Opastusviestinnän toteuttamisesta Metsähallituksessa puhutaan tarkemmin luvussa 4.4.

3 SUOMALAISET JA METSÄ

Tässä luvussa käsitellään suomalaisten metsäsuhdetta eri näkökulmista. Suomalaiset ovat metsäkansaa ja kaipuu metsiin ajaa edelleenkin ihmiset luontoon. Aikuisopastusta miettiessä luontoliikkuminen ja suomalaisten metsäsuhte olivat ensisijaisessa asemassa. Jokamiehenoikeudet mahdollistavat vapaan kulkemisen kaikissa Suomen metsissä. Moni kaupunkilainen on kuitenkin vieraantunut luonnosta ja koulussa mahdollisesti aikoinaan opittu luontotietämys on unohtunut. Opastettu luontopolku tai retki voi olla elämys, ja palauttaa mieleen sieltä kauan sitten kadonneita asioita. Ihmisiä on hyvä myös herätellä ympäristökasvatuksen keinoilla, esimerkiksi suojelemaan luontoa. Konsta Pylkkäsen aikuisopastus voi antaa eväitä vaikkapa roskattomaan retkeilyyn.

Luonnontieteilijä ja tutkimusmatkailija Alexander van Humboldt on sanonut: ”Kulttuurin arvo ja kestävyys ilmenevät sen tavassa käyttää hyväkseen metsää”. Suomalaiset ovat aina olleet metsäkansaa, ja metsän ja luonnon vaikutusta kulttuuriimme ja historiaamme ei voi kyllin korostaa.

Entisaikaan metsä tarjosi ihmiselle kaiken: ravinnon, lämmön, suojan, lääkkeet, jumalat. Metsän ehkä kulttuurihistoriallisesti suurin merkitys on siinä, että se edelleenkin liittyy nykyiset sukupolvet menneiden sukupolvien pitkään ketjuun. (Arjanne et al 2000). Metsäkulttuuri tarkoittaa kaikkea toimintaa, joka jollain tavalla liittyy metsään. Metsätyön ja -talouden lisäksi siihen sisältyvät metsien muutkin käyttömuodot, metsän materiaalien talteenotto, jatkojalostaminen ja käyttö, metsäiset harrastukset, metsäelämykset sekä metsän merkitys jokapäiväisessä elämässämme.

Metsäkulttuuri näkyy Pylkkäsen polulla monellakin eri tavalla. Yksi rasteista käsittelee nimenomaan metsää osana suomalaista sielunmaisemaa. Toisella rastilla mietitään ekosysteemipalveluita ja niiden antia ihmisille. Kolmannella tutustutaan metsän herkkuihin ja muihin antimisiin. Jokainen rasti liittyy jollain tavalla metsäkulttuuriin.

Kulttuurisesti kestävä metsäala ottaa huomioon metsien käyttöön liittyvät perinteet, lujittaa niitä ja luo uusia. Uutta metsäkulttuuria luovat esimerkiksi nykypäivän puu- ja luonnontuotteet sekä luontomatka- ja luontomatkailupalvelut. Metsiin perustuva kulttuuri onkin vuosi-

satainen jatkumo niin yritystoiminnassa, harrastuksissa kuin henkilökohtaisten elämysten lähteenä. (KMO 2010). Pylkkäsen polku voidaan nähdä suorana jatkona tähän.

3.1 Jokamiehen oikeudet

”Jokamiehen oikeuksilla tarkoitetaan sellaista käyttövaltaa toiselle kuuluvaan kiinteään omaisuuteen, joka ei perustu omistusoikeuteen tai siitä lähtöisin oleviin erityisiin oikeuksiin, vaan kuuluu jonkin ihmisryhmän jäsenille yleensä.” (Lehtonen 2007).

Nämä oikeudet eivät rajaudu vain Suomen kansalaisiin, vaan kaikilla ihmisillä on Suomessa samanlaiset oikeudet. Jokamiehen oikeudet ovat kehittyneet vanhan maatavan pohjalta ilman, että niitä olisi kirjattu nimenomaisesti lakiin. Jokamiehen oikeudet perustuvat osin kirjoittamattomaan maantapaan, osin lainsäädäntöön ja osin rikoslain säännöksiin.

Jokamiehen oikeudet ovat tärkeitä tietää ja vaikka monella suomalaisella perusasiat ovatkin ehkä muistissa, niin monelta se tieto myös puuttuu. Näitä asioita käsitellään ehkä ala-asteella, mutta ne pääsevät unohtumaan. Konsta Pylkkäsen polulla on oma rastinsa jokamiehen oikeuksista, jotta voidaan palauttaa perusasioita aikuisten mieliin. Oppaan on hyvä tietää muutamia erikoistapauksia jokamiehen oikeuksista, jotta hän voi hieman kertoilla niistä ryhmälleen Konstan värillä tavalla.

”Yksittäisen matkailijan toimien kannalta jokamiehen oikeudet on merkittävä asia suomalaisen luonnon ja ympäristön käytössä.” (Verhelä & Lackman 2003). Luonto ja luonnossa tapahtuvat aktiviteetit ja ohjelmalvelut ovat Suomen matkailun tärkeimpiä vetovoimatekijöitä. Siksi ympäristöstä huolehtiminen ja sen säilyttäminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisena on ensiarvoisen tärkeää.

Jokamiehen oikeudet ovat maksuttomia ja niiden käyttö ei saa aiheuttaa mitään haittaa. Tulkinnat jokamiehen oikeuksista voivat aiheuttaa päänvaivaa luonnossa liikkujille. Missä menee pihapiirin tai yksityisalueen raja? Kuinka monta ihmistä voi kulkea säännöllisesti tietyllä alueella, aiheuttamatta haittaa sille?

Oikeudet takaavat mahdollisuuden liikkua luonnossa melko vapaasti, kävellen, hiihtäen tai pyöräillen. Telttailu on myös sallittua, samoin marjojen, kukkien ja sienien kerääminen. Pihapiiri on poissuljettua aluetta. Lisäksi kuka tahansa voi onkia ja pilkkiä, veneillä, uida ja peseytyä vesistöissä ja kulkea jäällä.

Metsän keräilytuotteista pitää muistaa, että sammalet, jäkälät, tuohi, pajunkissat, varvut, kävyt jne. eivät kuulu jokamiehenoikeuksiin, vaikka sienet ja marjat kuuluvatkin. Moni ei esimerkiksi muista, että metsäpalovaroituksen aikana on avotulen tekeminen kokonaan kielletty, myös tulentekopaikoilla.

Aiemmin jokamiehenoikeus koski myös viljelyksiä; esimerkiksi nauriita sai nälkäänsä ottaa sen verran kuin kouraan mahtui. Nykyään viljelykset eivät kuulu jokamiehenoikeuksien piiriin. Talvella voi toki hiihtää niiden poikki, mutta kesäaikaan niillä kävely on kiellettyä, mikäli se vahingoittaa kasvua. Konsta Pylkkänen tiesi varmasti oikeuksista, mutta saattoi niitä varmasti tarpeen mukaan venyttää.

Maanomistajan omilla kieltotauluilla ei ole mitään lainvoimaa, ja niiden uhmaamisesta ei siis voida rankaista. Kaiken kaikkiaan laajempi tiedottaminen jokamiehenoikeuksista niin maanomistajille kuin luonnossa liikkujillekin olisi tärkeää. Eniten kärhämää tuntuu aiheuttavan luontoyrittäjät ja ryhmien säännöllinen liikkuminen tietyissä paikoissa. Luontoyrittäjien tulisi kiinnittää huomiota haitattomuuteen ehkä tavallista kulkijaa enemmän. (Lehtonen 2010).

Monet aktiiviset luontoihmiset osaavat tietoa oikeuksistaan hakeakin, mutta satunnaisemmin tietoja tarvitsevat ehkä eivät. Maanomistajien valistaminen olisi myös tarpeen. (Lehtonen 2010). Kansallinen metsäohjelma 2015 linjaa kuitenkin, että jokamiehenoikeudet säilytetään ja niihin liittyvää opetusta tehostetaan. (KMO 2010).

Yleisesti ottaen EU-maissa käytännöt vaihtelevat. Rajoitukset johtuvat yleensä suuremmasta väestötiheydestä, metsien vähäisyydestä ja erilaisesta maanomistusperinteestä. Monessa maassa, kuten vaikkapa Englannissa tai Hollannissa, toisten mailla ei saa liikkua luvatta. Lakeja ei olla yhdenmukaistamassa, koska käytännöt perustuvat kunkin maan omaan kulttuurihistoriaan ja olosuhteisiin. (Tuunanen 2010).

Kansallis- ja luonnonpuistoissa, valtion virkistysalueilla ja muilla erityiskohteilla eivät jokamiehenoikeudet päde sellaisenaan. Liikkumista voidaan rajoittaa, jos kasvisto tai

eläimistö sitä vaatii. Esimerkiksi monilla paikoilla on lintujen pesimäaikaan liikkuminen kielletty. Leirytymistä voidaan rajoittaa, tai se voidaan kieltää, kuten suojelualueilla on tehty. Tämänkaltaiset rajoitukset löytyvät alueen perustamispäätöksen rauhoitusmääräyksistä tai sen järjestyssäännöstä. (Metsähallitus 2011d).

Kansallispuistoissa saa yleensä liikkua vapaasti omin lihasvoimin rajoitusosia lukuun ottamatta. Leirytyminen on sallittu vain tarkoitukseen osoitetuilla paikoilla. Marjastus, sienestys, onkiminen ja pilkkiminen on sallittu. Sellaiset jokamiehen oikeuteen kuuluvat liikkumismuodot kuin ratsastus, pyöräily ja koiravaljakkoajelu on yleensä sallittu vain siihen tarkoitukseen osoitetuilla reiteillä. Luonnonpuistoissa on liikkuminen sallittu vain Metsähallituksen luvalla, paitsi niillä kahdeksalla alueella missä on retkeilyreittejä. (Metsähallitus 2011d).

3.2 Metsä virkistyspaikkana ja suomalaisten luontosuhde

”Metsäelämys voi syntyä luontokokemuksesta, hyötyliikunnasta, metsästyksestä, kalastuksesta, erävaelluksesta, metsänhoidosta ja muista toiminnoista metsässä tai metsään rajautuvilla alueilla. Metsäelämyksen näyttämön ei tarvitse olla aarniometsä tai kansallispuisto, myös talousmetsät kaikkine kehitysvaiheineen ovat hyviä elämysympäristöjä.” (Vähätalo 1996)

On tärkeää huomioida, että eri sukupolvilla on erilainen luontosuhde. Sodanajan sukupolvella on juuret vielä maalla ja voimakkaat siteet maahan muutenkin. Sodanjälkeisellä jälleenrakentamisen sukupolvella on yhteisiä luontokokemuksia vanhempiensa sukupolven kanssa. Suurin osa heistä asuu kaupungeissa, mutta siteet maaseudulle ja luontoon ovat kuitenkin vielä olemassa. 1970-luvulla syntyneet ovatkin pääsääntöisesti kaupunkilaisia. Heitä voi olla vaikea houkutella metsään kokemaan luontoelämyksiä, ellei tarjolla ole mukavuuksia ja teknisiä elämystuotteita. (Hemmi 2005).

Metsien virkistyskäytön haasteena on virkistysmahdollisuuksien kysynnän ja tarjonnan tasapaino etenkin Etelä-Suomen väestökeskittymien lähellä. Kansallispuistojen ja virkistysalueiden lisäksi taajamien lähimetsien merkitys on suuri etenkin tiheästi asutuilla

alueilla. Hyvin hoidetut ja opastetut ulkoilureitit ja palvelurakenteet luovat edellytykset myös kehittyvälle luontomatkailulle. (KMO 2010). Omalla tavallaan Pylkkäsen polku palvelee suomalaisten luontosuhteen säilyttämistä ja kehittämistä. Se mahdollistaa luontokokemukset kaupunkilaisille, luonnosta ehkä vieraantuneille kävijöille.

3.2.1 Metsän tarjonta suomalaisille

Tämän päivän hektisessä yhteiskunnassa on tärkeä antaa ihmisille mahdollisuus rauhoittua ja hiljentyä luonnon ääressä. Luonnosta on helpompi välittää ja suojella, jos siihen on henkilökohtainen yhteys. Metsässä liikkuminen sisältää aina yllätyselementtejä, tai ainakin mahdollisuuden niihin. Koskaan ei tiedä mitä polun mutkan takaa tulee vastaan: poro, puro vai poppeli.

Suurin osa nykynuorista ei enää koe luontoa tai metsää kuten vanhempansa tai isovanhempansa. Virkistys haetaan muualta ja jokamiehenoikeuksien käyttö rajoittuu satunnaisesti kukkien poimintaan tai uimiseen joessa. Jokamiehenoikeuksien opettaminen yhteisen puuhailun kautta luonnossa olisi varmaan mielekkäämpää kuin niiden opiskelu paperilta luokahuoneessa. Pylkkäsen polulla tarjotaan tietoa jokamiehenoikeuksista luonnossa ja käytännön esimerkkien avulla.

Tärkeää kuitenkin olisi pysähtyä olemaan metsässä; havaitsemaan mitkä asiat sinne kuuluvat ja mitkä eivät. Elämän ja kuoleman kiertokulkuun saa parhaan tuntuman juuri luonnossa. ”Jos metsä tuntuu vieraalta ja pelottavalta, tästä tunteesta voi päästä eroon kohtaamalla metsän sellaisena kuin se on” (Tossavainen 2010). Sammalmättäälle heittäytyminen on hyvä alku, ja jos siitä selviää, voi viettää yönsäkin metsässä. Metsän antimia tärkeämpää on itsensä löytäminen.

Ihminen havaitsee ja kokee ympäristönsä kokonaisvaltaisesti kaikilla aisteillaan, joskin näkö on tärkein. Kuitenkin luonnon äänet, tuoksut ja vaikkapa puun kosketus tuovat tärkeän lisän kokonaisuuteen. Luonto on osa meitä ja oppimisympäristönä ihanteellinen. Lehtosen (1998) mukaan: ”Luonto on muistutus arvoistamme ja olemassaolomme

rajallisuudesta. Se on pitkälti se, mitä me itsestämme tyhjyyden tunteen yllättäessä etsimme.”

Ihmisen tehtävä on varjella ja suojella luontoa. Näin ollen kohtuus ja harkinta luonnonvarojen käytössä on viisautta. Kokemuksellisesti on aina tiedetty, että luonto eheyttää ja kuntouttaa. Luonnossa oleminen helpottaa stressiä ja metsässä kävely rauhoittaa mieltä. Yhteiskuntakriitikko ja filosofi Henry David Thoreau sanoi: ”Kauneuden voi huomata vain rauhallisella mielellä.”

3.2.2 Metsä- ja luontomatkailu

Metsä on oiva matkailuympäristö. Metsä ja luonto ovat ympärivuotisia matkakohteita, kunhan varustautuu oikein. Metsässä kulkeminen ja havainnointi eivät myöskään vaadi kovin suuria investointeja. On tärkeä muistaa, että metsään voi viedä kaikenlaisia ihmisiä ja ryhmiä, mutta pitää silti huomioida erilaisten ihmisten eri tarpeet. Opastukset, varsinkin luonnossa tapahtuvat, ovat tärkeä tapa toteuttaa luontomatkailua. Pylkkäsen opastuksella kävijät tutustuvat sekä luontoon että toivon mukaan oppivat uusia taitoja ja tietoja, sekä kokevat elämyksiä.

Luontomatkailulla tarkoitetaan matkailua, jonka vetovoimatekijät liittyvät luonnonympäristöön ja johon liittyy ulkoiluaktiviteetteihin osallistumista. Ekologisella matkailulla taas tarkoitetaan laajasti sellaista matkailua, joka ottaa huomioon matkailun vaikutukset luonnonvarojen kestävänsä kehityksen kannalta, mutta matkailun sisältö ei välttämättä ole luonnonympäristöön sidottu. (Sievänen 1995).

Luontoliikuntaa harrastavalle esteettiset ja emotionaaliset elämykset ovat keskeisiä; luontosuhdetta koetaan eri aisteilla. Yleisin motiivi luonnossa liikkumiselle on virkistys. Aina ei virkistykseen tarvita edes metsää, vaan suuret viheralueet kaupungeissa voivat ajaa saman asian. (Hemmi 2005).

Pitää muistaa että luonnon monimuotoisuuden suojeleminen edellyttää kulutustapojemme muuttamista. Jokainen meistä on vastuussa luonnonsuojelualueiden viihtyvyydestä ja

luonnonarvojen säilymisestä. (Nykänen 2010). Se ei siis ole ainoastaan valtion tai viranomaistahojen asia. Ihmisiä opastetaan oikeanlaiseen retkeilyyn ja luonnossa liikkumiseen. Nykäsen (2010) mukaan iloinen ihminen kuluttaa vähemmän kuin ahdistunut. Tässä olisi työsarkaa siis myös mielenterveyspuolelle.

Kullakin luontomatkailijalla on tietynlaisia piirteitä ja ominaisuuksia, joista toisiin voidaan vaikuttaa ja toisiin ei. Käytettävissä olevaan aikaan tai rahaan tai auton omistukseen ei opas voi vaikuttaa. Myöskään käsityksiin tai mielipiteisiin ei voida vaikuttaa juurikaan ennen opastusta. Sen sijaan ihmisille saadaan jaettava tietoa niin kohteista kuin muustakin, varsinaisessa opastustyössä. (Verhelä ja Lackman 2003).

Valtioneuvosto julkaisi vuonna 2010 uuden kansallisen metsäohjelman (KMO), jonka päämääränä on lisätä kansalaisten hyvinvointia hyödyntämällä metsiä monipuolisesti kestävän kehityksen periaatteita noudattaen. Tavoitteena on myös ylläpitää ja kehittää valtion ja kuntien omistamia retkeily- ja ulkoilualueita sekä rakentaa uusia reittejä. Tarkoituksena on myös kannustaa ja auttaa kasvattajia ja opettajia hyödyntämään paremmin metsää opetuksessa: valmistamalla ja jakamalla opetusmateriaalia, täydennyskouluttamalla sekä järjestämällä päiväkodeille ja kouluille metsäopetustuokioita. (KMO 2010).

4 METSÄHALLITUS

Tässä luvussa kuvataan Metsähallituksen organisaatiota yleisellä tasolla sekä erityisesti sen luontopalvelut -yksikköä. Lisäksi käsitellään virkistysalueiden sekä kansallispuiston palvelurakenteita, jotka luovat puitteet opastusviestinnän toteuttamiselle Metsähallituksen alueilla. Hämeen luontokeskus sekä sen lähellä olevat kaksi kansallispuistoa ovat erityisessä tarkastelussa. Metsähallituksen opastusviestintää tarkastellaan myös.

4.1 Metsähallitus yleisesti

Metsähallitus on valtion liikelaitos, joka tuottaa luonnonvara-alan palveluja. Metsähallituksen tehtävät jakautuvat liiketalouteen (mm. metsätalous, tonttikauppa) ja luontopalvelujen tulosalueen hoitamiin julkisiin hallintotehtäviin (mm. luonnonsuojelu, maksuttomat retkeilypalvelut). Luontopalvelujen rahoitus tulee pääosin valtion budjetista. (Metsähallitus 2011c).

Luontopalvelujohtaja Rauno Väisänen kiittelee eri yhteistyötahoja Luontopalveluiden vuosikertomuksessa (Metsähallitus 2011c). ”Luontoarvot ovat lisäksi edellytys kasvavalle luontomatkailulle: asiakastutkimustemme mukaan tärkein syy mennä kansallispuistoon ovat luonto ja maisemat.” Metsähallituksen organisaatiomuutosta lähdetään toden teolla toteuttamaan 2011 eduskuntavaalien jälkeen ja koska kaikki tahot ovat tyytyväisiä nykyiseen toimintaan, Väisänen toivoo nykyisen mallin jatkuvan. Jopa henkilöstö on tyytyväistä, vaikka syksyllä 2010 jouduttiinkin YT-neuvotteluita käymään.

Julkisista hallintotehtävistä vastaavan luontopalvelujen tuottavuus oli vuonna 2010 hyvä, ja luontopalvelut saavutti hyvin sille asetetut tulostavoitteet. Kokonaisuutena Metsähallituksen liikevaihto kasvoi neljänneksen. Tuloksen takana oli valtaosan liikevaihdosta tuova ja liikevoittoennätyksensä tehnyt metsätalous. Metsähallituksen liiketoiminnassa otetaan valtiolle maksettavan osingon lisäksi korostetusti huomioon myös muut hyödyt: luonnon monimuotoisuus, virkistyskäyttö, porotalous, saamelaiskulttuuri sekä työllisyyden edistäminen. (Metsähallitus 2011b).

Kansallispuistojen merkitys Suomen luontomatkailulle ja paikalliselle työllisyydelle oli keskeinen syy siihen, että eduskunta perui joulukuussa luontopalveluihin kohdistuneen 3,5 miljoonan euron budjettileikkausehdotuksen. (Metsähallitus 2011b).

4.2 Metsähallituksen luontopalvelut

Metsähallituksen luontopalvelut -yksikkö tuottaa ja ylläpitää valtion varoin suojelu- ja retkeilyalueiden peruspalvelut. Lisäksi uhanalaisten lajien suojelu ja hoito kuuluvat luontopalveluille. Tähän työhön kuuluu lajien esiintymien selvityksiä ja seuranta sekä lajikohtaisia hoitotoimia. Erilaiset ennallistamiset ja luonnonhoito ovat keinoja luonnonsuojelun, monimuotoisuuden lisäämiseksi tai palauttamiseksi. Kulttuuri- ja maisema-arvojen palauttamiseksi tehdään myös ennallistamista. (Metsähallitus 2010c).

Osana luontopalveluiden missiota on myös mahdollisuuksien luominen luontomatkailulle ja kestäväälle aluekehitykselle. Yhteistyö niin kotimaassa kuin kansainvälisestikin kuuluu myös luontopalveluiden missioon. Palveluiden pitää olla tunnettuja ja korkealaatuisia; siitä lähtee niiden hyvä arvostus. (Metsähallitus 2007).

Metsähallituksen luontopalvelut hoitaa luonnonsuojeluun ja retkeilyyn varattuja, valtion omistamia alueita. Näitä ovat Suomen kaikki 37 kansallispuistoa, 19 luonnonpuistoa ja 7 valtion retkeilyaluetta sekä lähes 500 muuta luonnonsuojelualuetta. Myös Lapin 12 laajaa erämaa-aluetta ja Suomen yleiset vesialueet ovat Metsähallituksen luontopalvelujen hallinnassa. (Metsähallitus 2010b).

Luonnonsuojelualueiden hoitoa, käyttöä ja toimintaa ohjataan hoito- ja käyttösuunnitelmilla. Yhtenäinen suunnittelujärjestelmä varmistaa sen, että suojelualueita hoidetaan valtakunnallisena kokonaisuutena, jossa otetaan huomioon myös Suomen maailmanlaajuiset suojeluelvoitteet ja valtakunnalliset luonnon virkistyskäytön tarpeet. Paikallinen yhteistyö nivoo suunnitelmiin alueen ihmisten toiveet ja näkemykset. (Metsähallitus 2010b).

Metsähallituksen näkemys on, että ohjattu ja opastettu luontomatkailu parhaimmillaan tukee luonnonsuojelua. Luontomatkailu ei kuitenkaan saa vaarantaa alueiden suoje- lu- tai muita tavoitteita eikä vetovoimaisuutta. Metsähallituksella on onneksi muita maa-alueita paljon, ja matkailua voi ohjata enemmän siihen suuntaan. Toki luontoar- vot talousmetsissä eivät ole niin suuria ja matkailijoita kiinnostavia.

Retkeilyreittien ja rakenteiden toteutuksen ja ylläpidon lisäksi Metsähallitus hoitaa opastusviestintää ympäristökasvatuksen ja asiakaspalvelun keinoin. Metsähallituksen markkinointiviestintä keskittyy suojelualueiden, niiden palveluiden sekä vastuullisen käytön tunnetuksi tekemiseen. Metsähallitus hoitaa markkinointia pääsääntöisesti kotisivujen (www.metsa.fi, www.luontoon.fi) ja luontokeskusten kautta. Henkilöstölle ja sidosryhmille julkaistaan metsä.fi lehteä.

Luontopalvelun asiakaspalvelua voi käyttää vierailemalla asiakaspalvelupisteissä, kuten luontokeskuksissa, opastuskeskuksessa, palvelupisteissä tai luontotuissa. Itsepalvelu- na on monia verkkopalveluita, kuten luontoon.fi ja retkikartta.fi. Palvelunumerosta autetaan myös. Osana asiakaspalvelua ovat myös maastossa olevat opastusaineistot sekä kenttätöitä tekevä väki, kuten huoltohenkilöstö ja erätarkastajat. (Metsähallitus 2010c).

4.3 Kansallispuistot ja luonnonsuojelualueet

Kansallispuisto on valtion omistama alue, jonka käyttö on säädelty laissa. Vuonna 1938 vahvistettiin laki Suomen ensimmäisistä kansallispuistoista. Uusi laki kansallispuistoista hyväksyttiin 1956 ja samassa yhteydessä perustettiin seitsemän uutta kansallispuistoa. Uusia kansallispuistoja on perustettu senkin jälkeen, ja tällä hetkellä niiden määrä on 37. Muutamia ensimmäisiä ei enää ole; osa jäi Venäjän puolelle toisen maailmansodan jälkeisissä alueluovutuksissa.

Kansallispuistot ovat ensisijaisesti luonnonsuojelualueita, mutta ne on tarkoitettu myös yleisiksi luonnonnähtävyyksiksi, ja siksi liikkuminen niiden alueella on yleensä

suhteellisen vapaata. Moottorikulkuneuvoilla kulkemiseen on yleensä rajoituksia. Kansallispuistoja hallinnoiva Metsähallitus pyrkii kehittämään alueita toiminnallisiksi ja käyttömahdollisuuksiltaan monipuolisiksi. Luonnontilaisuus ja ennallistaminen ovat tärkeitä. (Selby 2010).

Kansallispuistoilla on merkitystä sekä suojelun ja monimuotoisuuden turvaamisen, että matkailun ja paikallisten asukkaiden virkistykseen kannalta. Suojelun sallimissa rajoissa kansallispuistot palvelevat myös ympäristökasvatusta, opetusta, yleistä luonnontuntemusta ja virkistystä. Lisäksi kansallispuistoissa tehdään luonnontieteellistä tutkimusta ja ympäristön tilan seuranta. (Metsähallitus 2010c).

Opastus, opetus ja ympäristökasvatus ovat suojelualueiden keskeinen tarkoitus kaikkialla maailmassa. ”Jokaisella halukkaalla on oltava mahdollisuus nähdä ja kokea alkupeleistä suomalaista luontoa. Luonnonsuojelualueita käytetään myös luonnon ehdoilla tapahtuvaan ympäristökasvatukseen.” (Metsähallitus 2010.1). Metsähallitus haluaa painottaa opastuksissaan toimintaa, jolla innostetaan luonnossa havainnointiin. Tämä pätee niin aikuisiin kuin lapsiin.

”Loppuvuonna 2010 Metsähallituksen luontopalvelujen johto hyväksyi uuden Terveystä kansallispuistoista -ohjelman. Yksi tavoitteista on se, että luontopalveluilla ja hyvinvointisektorin palveluntuottajilla on tulevaisuudessa yhdessä suunniteltuja, toteutettuja ja markkinoituja tuotteita. Esimerkiksi turvalliset retkeilyreitit ovat entistä tärkeämpiä väestön ikääntyessä, sanoo erikoissuunnittelija Martti Aarnio.” (Metsähallitus 2011c).

Kansallispuistoista ja muista retkeilyalueista hyötyy koko matkailusektori. Lisäksi Metsähallituksen luontopalvelut tekee yhteistyösopimuksia kestävään luontomatkailuun sitoutuneiden matkailuyritysten kanssa. Yritykset toimivat Metsähallituksen hoidossa olevilla alueilla esimerkiksi ohjelmapalveluyrittäjinä sekä tarjoavat kuljetus-, ruokailu- ja majoituspalveluita. (Metsähallitus 2011c).

Suojelutehtävä ei saa virkistyskäytön takia vaarantua, ja siksi kaikissa kansallispuistoissa on retkeilijöitä varten rakennettuja reittejä, nuotiopaikkoja ja telttailualueita. Joissakin kansallispuistoissa on myös luontokeskus, jossa on opastustoimintaa, näyttelyjä ja tapahtumia. Suojelu- ja virkistyskäytön lisäksi kansallispuistojen tehtävänä on myös

edistää ympäristökasvatusta, opetusta ja tieteellistä tutkimusta, joiden avulla pyritään edistämään kansalaisten luonnontuntemusta ja harrastusta. (Selby 2010).

Kansallispuistojen ja lähiseudun luontomatkailun pitkäjänteiseksi kehittämiseksi luontopalvelut tekee alueelle luontomatkailusuunnitelman. Sen avulla edistetään mm. kestäväää luontomatkailua. (Metsähallitus 2011c).

4.3.1 Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistot

Hämeen luontokeskus sijaitsee Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistojen välialueella, joten näitä kahta puistoa tarkastellaan hieman lähemmin. Pylkkäsen polku sijoittuu luontokeskuksen välittömään läheisyyteen, mutta vierailijoista iso osa tutustuu myös alueen kansallispuistoihinkin.

Liesjärven kansallispuisto on perustettu Metsähallituksen omistaman Korteniemen metsänvartijatilan maille vuonna 1956. Puistoa on laajennettu useaan otteeseen ja tällä hetkellä se on pinta-alaltaan 21 km². Alue kuuluu Hämeen järviylänköön ja tuuheet metsät ja pienet suot hallitsevat maisemaa. Alue on perinteisesti harvaanasuttua, jossa on myös korpia, harjuja, rantoja ja upeita järvimaisemia. Rantaviivaa on liki 50 kilometriä. Liesjärven kansallispuistoon kuuluu myös kymmeniä saaria ja järvimaisemaa halkova Kynäränharju on henkeäsalpaava. Liesjärvestä on nostettu myös järvimalmia aikoinaan. (Torkkomäki 2001). Vuonna 2010 puistossa kävi 31.000 vierailijaa. (Metsähallitus 2011a).

Korteniemen perinnetila ylläpitää vanhojen maatiaislajikkeiden viljelyä sekä vanhoja työtapoja. Lisäksi tilalla asustaa kesäaikaan lehmiä, lampaita ja kanoja. Korteniemen opastuksia hoitavat kaksi työntekijää ja ryhmävaraukset hoidetaan Hämeen luontokeskuksen kautta.

Torrnsuon kansallispuisto on perustettu vuonna 1990. Pinta-alaltaan 30 km² kokoinen keidassuo on lähes luonnontilainen ja siten Etelä-Suomessa varsin poikkeuksellinen. Se on yksi Suomen syvimmistä soista. Niin kasvi- kuin muulta lajistoltaan Torrnsuo on

erittäin monipuolinen. Sieltä on louhittu myös kvartsia ja muita mineraaleja 1700-luvulta lähtien. Marjastus, metsästys, kalastus ja turpeenotto sekä luonnonheinän kerääminen karjalle ovat kaikki olleet Torrnsuon antimia ennen kansallispuiston perustamista. (Torkkomäki 2001). Talvisaikaan suolla pääsee suksilla liikkumaan laajemmaltikin kuin pitkospuureiteillä. Vuonna 2010 puistossa kävi 17.000 vierailijaa. (Metsähallitus 2011a).

4.4 Metsähallituksen opastusviestintä

”Opastusviestintä vastaa asiakkaiden kysyntään ja odotuksiin ja tarjoaa kansalaisille virikkeitä aidon luonnon kokemiseen pyrkien vaikuttamaan tiedollisella (perustieto), asenteellisella (herättely) ja toiminnan (syventävä) tasoilla. Opastusviestintä edistää visiomme ja missiomme toteutumista vaikuttamalla kävijöiden luonnon ja kulttuuriperinnön tuntemukseen, suojelumyönteisyyden sekä niiden hyväksi toimimiseen.” (Metsähallitus 2007).

Opastusviestintä on tulkintaa, joka lisää ihmisten ymmärrystä kulttuuriperinnöstä, luonnonilmiöistä ja muutoksista luonnossa. Se luo kokonaisuuksia ja pyrkii herättämään kuulijan mielenkiinnon paneutua asioihin syvällisemmin. Opastusviestintä saa luonto- ja perintökohteet elämään ja luo tarinan, johon eläytyä. Se ohjaa ja innostaa kävijöitä hankkimaan myönteisiä luontokokemuksia. Kaikkien aistien käyttö, kiireetön havainnoiminen ja huomaaminen sekä luontoherkkyys ovat tärkeitä. Luonnon ilmiöiden ymmärtäminen antaa omakohtaiselle luontosuhteelle syvyyttä. (Metsähallitus 2007).

Edellä mainitussa kappaleessa Metsähallituksen määrittelemä ideaalinen opastusviestintä on tavoiteltavaa, mutta käytäntö voi olla usein vähemmän täydellistä. Esimerkiksi aikapula ja työntekijöiden määrä eivät aina käytännössä mahdollista täydellistä opastusviestintää, vaikka siihen toki pitää pyrkiä.

Wennströmin (2010) mukaan Metsähallituksen opastusviestinnällä on kaksi pääkohde-ryhmää; vapaa-ajan kävijät ja oppimaan tulevat. Vapaa-ajan kävijät haluavat ensisijaisesti viihtyä. Heille järjestettävän opastuksen ja ohjelman tulee olla hauskaa, rentoa ja viihteellistä. Oppiminen ei ole se tärkein motiivi tälle ryhmälle. Rentoutuminen ja viihtyminen on tärkeintä, ja ehkä siinä sivussa voi oppia jotain uuttakin. Tämä on tärkein kohderyhmä opastusviestinnän näkökulmasta.

Oppimaan tulevien ryhmä sisältää sekä motivoituneita että mukaan pakotettuja ihmisiä. Kokeet ja arvosanat, diplomit ja sertifikaatit, työpaikat ja työllisyys, raha sekä edistyminen ja menestys motivoivat viimeksi mainittua ryhmää. Tosin pakotettuja ihmisiä on vaikea saada motivoitumaan opastuksesta millään. On tärkeä tietää kumpaan ryhmään asiakkaat kuuluvat, sillä se vaikuttaa oleellisesti tarjottavan ohjelman ja opastuksen suunnitteluun (Wennström 2010).

Minkälaista sitten on hyvä opastusviestintä? Se on tavoitteellista, selkeää ja rakennettu järjestelmällisesti. Tarkoitus on houkuttaa kuulijoita oppimaan ja osallistumaan. Kävijöiden turvallisuudentunteesta on myös huolehdittava. Annetut viestit eivät saa olla keskenään ristiriitaisia ja niiden välittäminen kannattaa tehdä useaa aistia hyödyntäen. On hyvä kuunnella kävijän omia kokemuksia ja havaintoja ja liittää asiat niihin. Kokonaisuudet ovat tärkeämpiä kuin sirpaletieto. Opastusviestintä pitää sisällään myös tiedonjakamista, uteliaisuutta, mielenkiintoa ja seikkailumieltä. Ympäristönäkökohdat on tietenkin huomioitava. Lapsille ja aikuisille ei käytetä samanlaisia menetelmiä. (Metsähallitus 2007).

Opastuksen kehittämiseksi on hyvä olla jonkinlainen palautelomake ryhmälle. Se pitäisi voida palauttaa myös anonymisti, vaikkapa laatikkoon. Vaihtoehtoisesti palautteen voi kerätä ryhmältä internetin kautta sähköisellä lomakkeella, mutta usein jälkikäteen tehtävät palautteet jäävät antamatta (paitsi jos porkkanana on palkinto vastaajien kesken!). Palautteet ovat tärkeitä (opastus)palvelujen kehittämisessä.

4.5 Hämeen luontokeskus

Hämeen luontokeskus sijaitsee Tammelan kunnan Letkun kylässä, Lounais-Suomessa. Suurimmat kaupungit Helsinki, Turku ja Tampere sijaitsevat kaikki n. 100 kilometrin päässä ja Forssaan on matkaa 17 km.

Hämeen luontokeskus on avattu yleisölle helmikuussa 2000, Metsähallituksen neljäntenätoista luontokeskuksena. Luontokeskus on rakennettu vanhan hämäläisen talon mukaisesti. Siinä on susipiha, harmaat hirsiseinät ”navetassa” ja ”tallissa”, mutta päärakennus on punamullattu. Sijaintipaikaltaan luontokeskus on Ruostejärven virkistysalueella, jossa toimii kunnan uimaranta.

Lähialueella on lukuisia muitakin pieniä luonnonsuojelualueita. Luontokeskus toimii lähialueiden virkistyskäytön keskuspaikkana. Vierestä kulkee Hämeen Ilvesvaellus-reitit Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistoihin ja paljon kauemmaksikin.

4.5.1 Toiminta ja tehtävät

Luontokeskuksessa vierailu on ilmaista. Perusnäyttely *Kurjen huuto* esittelee eteläsuomalaista suoluontoa monin eri tavoin. Perusnäyttelyn lisäksi tarjolla on vaihtuvia näyttelyitä, yksityisyrittäjän pitämä kahvila, AV-esityksiä ja matkailuesitteitä. Lisäksi myynnissä on karttoja, Metsähallituksen julkaisuita, matkamuuistoja jne. Henkilökunta opastaa ja auttaa kaikkia kävijöitä. Luontokeskuksen tarkoituksena on opastaa Liesjärven ja Torronsuon kansallispuistojen kävijöitä sekä muita luonnossa liikkuja. Luontokeskus palvelee myös mm. Päijänteen kansallispuiston sekä Evon retkeilyalueen ja Aulangon luonnonsuojelun kävijöitä.

Auditoriota saa vuokrata myös kokouksille, tapahtumille jne. Luontokeskuksessa voidaan järjestää myös yksityisiä perhejuhlia. Luontokeskuksen vieressä on luontopolkuja ja -reittejä sekä laavuja yleisön käyttöön. Muurahaispolku on 500 metriä pitkä, ja sen varrella on opastetaulut metsän pienistä olioista (hyönteiset, nilviäiset jne.). Meidän

metsä -polku on 2,5 km pitkä ja sen opastetaulut kertovat metsästä ja sen käytöstä. Polulla pääsee kesäaikaan käyttämään köysilossia, mikä on monelle uusi kokemus.

Luontokeskuksen sisäpihalla voi kesäaikaan pelata mölkkyä, kävellä puujaloilla tai nauttia omia eväitään. Kahvilan puolella on oma terassi Ruostejärvelle päin. Vuonna 2011 on tarkoitus vuokrata myös polkupyöriä asiakkaille.

Luontokeskuksen asiakaspalvelusta iso osa tapahtuu puhelimitse ja sähköpostitse. Luontokeskus on suljettuna sydäntalven (marraskuun puolivälistä helmikuun puoliväliin), ja kevään ja syksyn myös maanantaisin. Kävijöitä luontokeskuksella vuonna 2010 oli 14.500. Kävijämäärä on laskussa, sillä edellisenä vuonna kävijöitä oli 17.400 ja esimerkiksi vuonna 2007 peräti 19.400. (Metsähallitus 2011a). Yksi syy yksittäisten kävijöiden vähentymiseen saattoi olla lämmin kesä. Lisäksi ryhmämatkailijoita oli vähemmän aiempiin vuosiin verrattuna, todennäköisesti talouden taantumien takia.

4.5.2 Luontokeskuksen asiakkaat ja markkinointi

Huhdan (2009) kävijätutkimuksen (2006–2007) mukaan lapsiryhmiä on kävijöistä noin puolet. Aikuiskävijät ovat useimmiten 40–50 -vuotiaita, koulutettuja ja usein lähialueelta. Yli puolet vastanneista oli tullut pienen ryhmän mukana, joka oli useimmiten oman perheen jäseniä. Suurin osa tuli varta vasten luontokeskukseen tai se oli yksi matkan pääkohteista. Vastaajista 65 % oli käynyt tai aikoi käydä samalla retkellä alueen luontokohteissa. Yli puolet kävijöistä oli ensimmäistä kertaa luontokeskuksessa. Suurin osa kävijöistä käy touko-heinäkuussa, ja silloin viikonloppuisin on ruuhkaisinta.

Luontokeskukseen ja sen asiakaspalveluun oltiin tutkimuksessa yleensä ottaen hyvin tyytyväisiä. Suurin osa tutkimukseen vastanneista halusi lisätietoja nimenomaan kahdesta kansallispuistosta sekä itse luontokeskuksesta. Tutkimuksesta käy ilmi, että Metsähallituksen luontokeskuksia ja palvelupisteitä ei tunneta kovin hyvin, ellei niissä ole aiemmin käynyt. Ihmisten ajatuksissa kansallispuistot ovat Metsähallituksen asiakaspalvelupisteitä. (Huhta 2009).

Asiakastutkimukseen vastasi 315 asiakasta. Monet ensikertalaiset ovat pitäneet paikasta ja tulevat uudelleen sukulaisten ja tuttavien kanssa. Myös perusnäyttelyn monikielisyys sai kävijätutkimuksessa kiitosta, ja monet tuovatkin ulkomaalaisia tuttujaan vierailemaan luontokeskuksessa. Keskimääräinen vierailuaika oli 1,5 tuntia, mutta jotkut viihtyivät koko päivänkin. (Huhta 2009).

Hämeen luontokeskus markkinoi omia tapahtumiaan Metsähallituksen kotisivujen kautta. Muutamia tapahtumia mainostetaan myös paikallislehdissä. Pääsääntöisesti tapahtumamarkkinointi on kuitenkin eri ilmoitustauluille vietävien tiedotteiden ja lehdistötiedotteiden julkaisun varassa. Se kysyy paljon voimavaroja työntekijöiltä.

Kouluille ja päiväkodeille jaetaan vihkosta *Luonto-ohjelmat alakouluille* ja *Luonto-ohjelmat päiväkodeille*, mihin on koottu tiedot tarjottavista opastuksista.

Luontokeskuksen tunnettuus ei ole kovin hyvää ja moni kävijöistä on kuullut paikasta puskaradion kautta. Markkinointiponnisteluja tulisikin lisätä, mutta resurssipuute on esteenä. Yhteistyötä paikallisten matkailutoimijoiden kanssa tulisi lisätä. Lehdistötiedotteet ovat tärkeitä. On tärkeä pitää kotisivujen tietoja ajan tasalla, sillä monet kävijät käyttävät sitä tiedonlähteenään. (Huhta 2009).

Opastuksista peritään nimellinen korvaus. Koululaisryhmät maksavat euron oppilaalta ja muut ryhmät 25 euroa tunnilta. Lisäksi ryhmille on tarjolla ilmainen 10–15 minuuttia kestävä yleiskatsaus luontokeskukseen ja lähiluontoon.

4.5.3 Hämeen luontokeskuksen opastukset

Luontokeskuksen ohjelmissa on pyritty huomioimaan koulujen ympäristö- ja luonnon-tiedon sekä ympäristökasvatuksen opetussuunnitelman tavoitteita. Kantavana teemana ohjelmissa ovat luonnon monimuotoisuus ja luonnonsuojelu. Ohjelmissa toteutetaan yksin, pareittain tai pienryhmissä pieniä tehtäviä ja leikkejä, joissa integroituvat ympäristökasvatuksen tavoitteiden mukaisesti tieto, tunne ja toiminta. (Metsähallitus 2004).

Opastuksia vedetään sekä lapsille että aikuisille. Normaali sisäopastus aikuisille käsittää noin tunnin mittaisen kierroksen perusnäyttelyssä ja videoesitys Liesjärven kansallispuistosta ja Korteniemen perinnetilasta. Lapsille on räätälöity oma sisäohjelmansa leikkeineen ja satuineen. Tämä opinnäytetyö lähti aikuisten ulko-opastuksen tarpeesta. Aikuisryhmätkin kaipaavat ja tarvitsevat ympäristökasvatusta, mutta hieman eri tavalla toteutettuna kuin lasten opastukset.

Luontokeskus tekee paljon yhteistyötä lähialueiden koulujen ja päiväkotien kanssa. Keväisin lapsiryhmiä saattaa käydä useita päivän aikana. Lapsille onkin tarjolla monenlaisia luonto-ohjelmia. Härkätien Ronja -opastus johdattaa tutkimaan, havainnoimaan ja vertailemaan luontoa Astrid Lindgrenin Ronja Ryövärintyttären hengessä. 2008 käyttöön otettu Mielikin matkassa metsään -opastus kehittää luontosuhdetta seikkailun keinoin ja eri aisteja käyttäen. (Liimatainen 2008). Ilvestellään -ohjelmassa tutustutaan Hämeen maakuntaeläimen ilveksen elintapoihin ja -ympäristöön.

Alakouluikäisiä lapsia opastavat työntekijät käyttävät opastuksissa erilaisia eläinhahmojen pukuja (Jalo Jänis, Lyyli Liito-orava ja Otso Karhu) ja eläytyvät siten ko. hahmoksi. Perusreitti eläinoppaiden johdolla on Muurahaispolku, missä noin tunnin ajan kuljetaan luontokeskuksen lähellä. Polun varrella tutkitaan opastauluja ja keskustellaan tarinoiden ja leikkien avulla perhosista, muurahaisista, jääristä, kotiloista, hämähäkeistä ja tuhatjalkaisista.

4.6 Oppaitten näkemyksiä aikuisten luonto-opastuksista

Kesällä 2010 lähetin Metsähallituksen asiakaspalvelupisteille (liite 1) lyhyen kyselyn (liite 2) koskien heidän opastuspalveluitaan ja käytäntöjään. Kysely lähti 30 paikkaan, ja vastauksia tuli vain 8 kpl. Loma-aika varmaankin verotti vastauksia ja monessa paikassa oli kausioppaita, jotka eivät ehkä osanneet tai halunneet vastata. Tarkoitus olikin kartoittaa hieman mitä muualla on tekeillä aikuisten opastuksien kanssa. Vastauksista sain kuitenkin hieman ajatuksia ja ideoita opastuksen kehittämiseen, sekä tulin entistä vakuuttuneemmaksi, että myös aikuisopastukselle on tarvetta.

Lähes kaikkien vastaajien mielestä aikuisten opastuspalveluille on tarvetta. Eläkeläis- ja tyky-ryhmät, kokousporukat, yritysryhmät tai muut aikuiskoulutusryhmät ovat yleisimpiä aikuisopastusryhmiä. ”Suurin osa niistä aikuisryhmistä jotka vierailevat meillä tahtovat myös opastusta”. Muutamissa paikoissa on opastukset joka tapauksessa hankittu ulkopuolisilta tahoilta. Moni toivoi toiminnallisuutta mukaan mielekkäällä tavalla sekä oppaalle että opastettaville. Eräs vastaaja toivoi: ”Jokamiehen oikeuksista voisi saada erilaisia ”toimintarasteja”, koska ne puhuttavat aina suomalaisia ja yllätykseksi olen todennut, että aika huonosti aikuiset muistavat/tietävät jokamiehen oikeuksia”.

Aikuisille ei haluta mitään ihmeellistä rakettitiedettä vaan rauhoittumista ja luonnon tarkkailua, kuten lastenkin kanssa tehdään. ”Uskon, että haluttuja aikuisten opastuksia olisivat erilaiset opastetut luontoretket, kuten lintu-, hyönteis-, kasvi- tai lepakkoretki.”

Eräs haastateltu sanoi: ”Mielestäni elämyksiä pitää pystyä sisällyttämään myös aikuisten opastuksiin. Myös aikuisia pitää ”opettaa” ja aikuisopastuksen pitää olla myös viihdyttävää.”

4.6.1 Haasteita aikuisten opastuksissa

Yksi ongelma mikä luonto-oppaalla ja opastettavalla saattaa tulla vastaan on se, että asiakas voi olla urbaani cityihminen, jolla ei ole mitään käsitystä luonnosta. Opas ei saa kuitenkaan aliarvioida tämmöistäkään asiakasta, vaan jokaista pitää kunnioittaa hänen taustatiedoistaan huolimatta. Kun asiakaskunnan ikärakenne muuttuu, luontomatkailelinkeinon on taivuttava uudenkin asiakaskunnan tarpeiden suuntaan. ”Tarpeet perustuvat nykyiseen elämäskulttuuriin, joka edellyttää minäminä -ihmisille nopeasti ja vähällä vaivalla saavutettavia elämyksiä.” Moni asettaa oman edun yhteiskunnan ja luonnon etujen edelle. Ikärakenteen muutos vaikuttaa myös siihen, että etäistä luontosuhdetta edustavia asiakkaita voi olla vaikea saada luontoon. (Hemmi 2005).

Kyselyni mukaan aikuisten opastuksissa on monenlaisia käytännön kysymyksiä ja ongelmia. Resurssipula on yksi suurimmista ongelmista; monissa paikoissa opastuksen voi

pitää vain, jos työvuorossa on joku toinen vastaamassa puhelimeen ja hoitamassa muut asiakkaat. Henkilökuntaresurssien riittämättömyyttä kommentoitiin useassa vastauksessa. Aikuisryhmiä voi olla myös hyvin hankalaa innostaa vuorovaikutteiseen opastukseen, varsinkin suomalaisryhmiä.

Oppaan pitää valmistautua erittäin hyvin asiantuntijaryhmien opastuksiin ja etsiä mielenkiintoista knoppitietoa esim. linnustosta, jotta asiantuntijat kokevat saavansa mielenkiintoisen opastuksen. Yksi haastava ryhmä opastuksen kannalta on "besser wisserrit", jotka haluavat "saada kiinni" nuoren oppaan tietämättömyydestä. Opas ei koskaan saa olla kaikkietävä, muttei myöskään anteeksipyttävä. Omiin tietoihin pitää luottaa ja vastauksia on oltava valmis etsimään mitä ihmeellisimpiin kysymyksiin. Aikuista ei voi pakottaa kuuntelemaan tai kiertämään ryhmän mukana opastusta, jos opastus tai aihe ei kiinnosta – tässä on haastetta oppaalle.

Eläkeläiset ovat myös yksi ryhmä minkä opastuksessa pitää huomioida äänenkäyttö (tarpeeksi selkeää ja kuuluvaa) sekä ryhmän kasassa pysyminen. Mahdollisesti lepopaikkoja ja taukoja pitää olla, varsinkin jos opastus kestää pidempään. Joissain tiloissa voi myös kaikua.

Aikuisopastuksissa pitää muistaa, että puhutaan aikuisille. Ympäristökasvatusta on myös se, kun kerrotaan vuosi toisensa jälkeen, kuinka kansallispuistossa retkeillään, ja mitä ympäristöystävällinen retkeilijä ottaa huomioon. Ryhmät ovat hyvin erilaisia keskenään, lisäksi ryhmän koostumus voi olla hyvinkin eritasoinen - miten tarjota sellainen opastus, josta jokainen saa jotain? Oman haasteensa tuovat ryhmien erilaiset lähtötiedot), henkilöiden erilaiset toiveet ja odotukset opastukselta ja mahdolliset ryhmän häiritsijäjäsenet. Yhden vastaajan mielestä leikkimieliset opastukset eivät sovi aikuisille, mutta muutama muu halusi nimenomaan välttää ryppyotsaisuutta.

Kohteilla voi olla erilaisia paikallisia haasteita. Oppaan täytyy esimerkiksi osata kertoa saariston luonnosta, mutta myös miten eletään saaristossa, miten voi liikkua saaristossa ilman omaa venettä, millaisia nähtävyyksiä löytyy eri saarissa. Tämän takia kausioppaan täytyy tietää alueestaan ennestään, aika paljonkin. Vastaajat kommentoivat, että vaikka kohdennetut teemaopastukset olisivat haluttuja, niin resursseja ei ole ja yhden ihmisen pitäisi olla kaikkien alojen asiantuntija.

4.6.2 Hyvä opas ja opastus

Oppaan on tunnettava oma alueensa perusteellisesti. Asian olemusta ei voi hahmottaa, jos oikoo liikaa. Käsittämätön ei ole vaarallista, jos se kuuluu asiaan. On muistettava, että kaikkea ei tarvitse, voi, eikä saa kertoa! (Nykänen 2010). Liian yksityiskohtiin menevät asiat eivät välttämättä kiinnosta ryhmää. Kaikkia ennallistamistoimenpiteitä (esim. kulottamista) ei kerrota suurelle yleisölle etukäteen, koska se saattaa houkutella työtä häiritseviä ihmisiä paikalle. Joskus tarvitsee tehdä radikaalejakin hoitotoimenpiteitä, josta ei ole välttämätöntä mainita kävijöille. Liikesalaisuudet tai käytetyt rahamäärät eivät tietenkään kuulu kerrottaviin asioihin.

Saman asian voi esittää monella eri tavalla, mutta aina pitää muistaa kuulija. Koululaisryhmille asia esitellään eri tavalla kuin eläkeläisille tai alan opiskelijoille. Kokonaiskäsitys jostain asiasta tarkoittaa myös asian laajempien yhteyksien ymmärtämistä. Ihmisten turha kuormittaminen sellaisella, mille he eivät mahda mitään, ei kannata. Aikuisia voi hieman syyllistää ympäristökasvatuksella, mutta ei lapsia, koska he eivät voi käsitellä asioita samalla tavalla. (Nykänen 2010).

Luonto-oppaana toimiminen on ennen kaikkea palvelua, jossa asiakkaan toiveet ja tarpeet ovat lähtökohtana. Asiakkaiden odotukset on hyvä tietää etukäteen, kun aletaan suunnitella opastuspakettia. Hyvän opastuksen on täytettävä asiakkaan tarpeet, odotukset ja mielellään osa toiveistakin.

Oppaalta vaaditaan paljon muutakin kuin luonnontuntemusta. Pitää osata esiintyä, paineensietokyvyn on oltava kohdallaan, samoin improvisaatiotaitojen. Pitää olla ystävällinen, hauska, rento, reipas ja sosiaalinen. Oppaan on siis aidosti viihdyttävä erilaisien ihmisten kanssa. Asiakkaat on saatava viihtymään ja siinä sivussa oppimaankin. (Viherkoski 1998).

Opastusta suunniteltaessa tulee miettiä myös jonkunlainen varasuunnitelma. Aikataulun teko on myös tärkeää, samoin turvallisuus- ja ympäristönäkökulmat. Joskus voidaan tarvita myös lupia. On myös tärkeä muistaa ”puhua samaa kieltä asiakkaan kanssa”, oli kysymyksessä sitten puhuttu kieli, pukeutuminen tai käyttäytyminen ylipäänsä. Puhetta kannattaa elävöittää vertauksilla, esimerkeillä, huumorilla ja yllätyksillä – mut-

ta kuulijakunta huomioiden. (Verhelä ja Lackman 2003). Erityisesti tämä kohta pätee Konsta Pylkkäsen opastukseen, koska miehen puhetyyli ja huumori ovat oleellinen osa opastusta.

Yleisesti ottaen luonto-oppaan tärkeimpiä ominaisuuksia ystävällisyyden lisäksi on uteliaisuus. Sitä voi kehittää ja sitä voi tartuttaa muihinkin. Karvisen (1997a) mukaan: ”Puutteellisen luontotiedon voi korvata aktiivisella uteliaisuudella (mutta puutteellista uteliaisuutta ei voi korvata kirjatiedolla)”.

Oppaan pitää ottaa kaikki opastettavat huomioon, edes katsekontaktilla. Hyvä opas osaa myös kuunnella, eikä pelkästään puhua. Luontotaitojen lisäksi hyvä ja laaja yleisivistys on oleellista. Oppaan oma liikkumisvauhti tulee sopeuttaa ryhmään eli pitää huolehtia siitä, että kaikki ovat mukana.

Osallistujat, luonto ja oppaan äkilliset päähänpistot tuovat retkiin aina omat yllätyksensä. Toteutunut retki on kompromissi suunnitelman ja todellisten tilanteiden välillä. (Karvinen 1997b). Kuten Verhelä ja Lackman (2003) toteavat: ”Aito läsnäolo opastustilanteessa ja asiakkaiden kohtaaminen ovat oppaan tärkeimpiä ominaisuuksia.”

Henkilökohtainen opastus on monipuolista, tehokasta ja melko helppo toteuttaa. Vuorovaikutteisuus on yksi henkilökohtaisen opastuksen suola; siinä opaskin voi oppia uutta tietoa. Toisaalta henkilökohtainen opastus ei ole välttämättä kovinkaan kustannustehokasta, varsinkaan ympäri vuoden toteutettuna. Tästäkin syystä Metsähallitus palkkaa paljon kausioppaita vilkkaimmalle ulkoilukaudelle (toukokuusta syyskuulle). Lisäksi oppaiden koulutus on yksi haaste; millainen tietämys, ryhmänhallintataidot tai opastusmenetelmien hyväksikäyttö kullakin oppaalla on.

5 OPASTUKSEN SUUNNITTELU LUONTOKESKUKSELLE

Aikuisten opastukselle oli luontokeskuksella selkeä tarve. Monet aikuisryhmät (esimerkiksi työpaikkojen virkistyskerhot) käyvät kerran vuodessa ja haluavat saada muutakin opastusta kuin pelkän perusnäyttelyn. Toisaalta taas resurssipula vaikuttaa siihen, että aikuisten opastustarjonta on ollut ainoastaan sama perussisäopastus, jo kymmenen vuotta. Vakituksia työntekijöitä on vain kaksi ympäri vuoden ja lisäksi kesän kausioppaat.

On hyvä tietää mahdollisimman tarkasti etukäteen, mikä on ryhmän tietotaso ja yleensäkin heidän tarpeensa. Toiveita voi kartoittaa jo puhelimesta tai sähköpostissa, kun ryhmävaraus otetaan. On myös mahdollista selvittää tiedot ryhmän vetäjältä ennen opastuksen alkua. Tosin silloin on oppaan enää hankalampi muuttaa esitystään tai hankkia erikoistietoja, jos ryhmä sellaisia toivoo.

Monella ryhmällä päätoive on ainoastaan virkistäytymisessä, ja jos siinä sivussa oppii hieman luontoasiaa, niin se on mukava lisä. Tämä tulisi opastuksessa ottaa huomioon. Opastuksen tulisi olla hauskaa ja viihdyttävää ja toiminnallista – ei pelkkää kuivaa faktojen kertomista. Kuten luvussa kaksi on jo todettu, ympäristökasvatusohjelmat pitää suunnitella hyvin ja asettaa myös tavoitteet. Ihmiset oppivat paremmin itse osallistumalla, eikä ainoastaan opasta kuuntelemalla.

Tätä taustaa vasten lähdin miettimään, millainen voisi olla hyvä aikuisopastus ja mitä haluamme luontokeskuksessa kertoa aikuisille opastettaville. Opastuksen tulee olla mahdollisimman muuntautuva ja joustava, jotta sitä voisi käyttää mahdollisimman erilaisten ryhmien tarpeisiin.

5.1 Kuka on Konsta Pylkkänen

Aluksi mietin erilaisia kirjallisia suomalaisia hahmoja, jotka ovat luonnossa kuin kotonaan. Veikko Huovisen luoma Konsta Pylkkänen vaikutti sopivalta fiktiiviseltä henkilö-

tä, jonka ympärille voisi rakentaa kokonaisen luonto-opastuksen. Opas voi olla puettuna Pylkkäseksi ja vetää sitä roolia läpi opastuksen. Kierroksen varrella voisi olla melkein mitä vain luontoon, eräasioihin, metsään ja tieteisiin liittyviä tehtäviä, tietoiskuja ja informaatiota, koska Pylkkänen on kiinnostunut kaikesta. Opastuksen rungossa (liite 3) onkin paljon erilaisia rasteja, joista löytyy jokaiselle jotain.

Konsta Pylkkänen sopii monin tavoin aikuisopastuksen ”isännäksi”. Hän on kirjallinen hahmo, jonka pitäisi olla kaikille aikuisille suomalaisille tuttu (ja jos ei ole, niin on korkea aika tutustua). Pylkkäsessä tiivistyy suomalaisen metsämiehen sielu kaikessa karuudessaan. Pylkkäsen kiinnostus luonnon ihmeisiin on lapsenomaista ja hän jaksaa ihmetellä asioita pienestä kovakuoriaisesta aina tähtitaivaan saloihin. Tätä kiinnostusta ja innostumista soisi tarttuvan opastettaviinkin.

Pylkkäsen opastus sopii erityisen hyvin Metsähallitukselle, koska Pylkkänen teki metsätöitä valtiolle. Huovinen oli itse metsänhoitajana asiantuntija sodanjälkeisen Suomen metsuri- ja metsänhoidollisissa asioissa. Hänen tietämyksensä metsäasioista ja luontontuntemuksensa välittyvät hyvin hänen kaikesta kirjallisesta tuotannostaan.

Pylkkäsen hahmo seikkailee ensimmäistä kertaa Huovisen esikoisnovellikokoelmassa *Hirri* (ilmestyi vuonna 1950). Tarkemmin mieheen tutustutaan kuitenkin Huovisen pääteoksessa *Havukka-ahon ajattelija*. Kertomuksessa metsämies Pylkkänen toimii oppaana ja apumiehenä kahdelle yliopiston tutkijalle, kun nämä suorittavat maastotöitä Kainuun Lentualla, joskus sotien jälkeen. Kirja ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1952. Huovinen palasi myöhemmin vielä Pylkkäsen tarinaan kahdesti: *Konstan Pylkkerö* ilmestyi vuonna 1961 ja *Konsta Pylkkänen etsii kortteeria* vuonna 2004. Hahmo oli selkeästi siis rakas ja tärkeä kirjailijalle. Liekö ollut omakohtaisuutta mukana?

Millainen mies sitten on Veikko Huovisen luoma korpifilosofi, Konsta Pylkkänen? Konsta on ulkomuodoltaan karhumainen, isonenäinen, viiksekäs, parransänkinen ja valkohampainen. Pää on hassunmuotoinen, venyttäen lakin muodottomaksi. Suupielestä löytyy piippu tai tupakka. Selässä on tuohikontti. Opas voi siten melko helposti olla pukeutuneena Konstaksi; tarvitaan sarkahousut, saappaat, ruutupaita, hatunreuhka ja reppu tai tuohikontti selkään. Lisäksi tarvitaan hieman tummaa maskia leukaan ja poskiin, sekä piippu suupieleen. Taitavimmat voivat koettaa matkia myös Pylkkäsen puhe-tyyliä ja sanontoja.

Konsta on utelias ja kaikesta kiinnostunut, erityisesti luonnosta ja luonnontieteistä. Omasta mielestään hän on hajamielinen ja herkkä. Hän on kova kertomaan juttuja, usein hieman totuutta muunnellen ja liioitellen. Hän on myös hyvä vedättämään ihmisiä ja saattaa jopa uskoa joihinkin sepitteisiinsä itsekin. Tarinankertojana Konsta on vallan erinomainen, kuten luojansa Huovinenkin. ”Siniset ajatukset” valtaavat hänen mielensä vapaa-ajalla, ja varmaan usein työn touhussakin. Kaikesta ajatustyöstään huolimatta hän on ahkera ja hyvä työmies, metsäalan ammattilainen.

Konsta on luonnossa kuin kotonaan. Hän osaa ampuu hyvin, metsästää, kalastaa, tuntee linnut ja osaa keittää kalakeiton. (Huovinen 1964). Mielestäni Veikko Huovinen on tavoittanut Konstan hahmon hieman erakkomaisena korpifilosofina luonnonläheisellä tavalla.

Pylkkäsen varjolla voi luonnosta kertoa oikeastaan mitä tahansa. Taitava opas voi eläytyä Konstan nahkoihin ja tuoda veijarimaisella kertomistyyllillä tärkeitä asioita ryhmän tietoon. Vaikka Konsta on lentojätkä, kulkumies ja reissusälli, niin luonto- ja tiedekirjat ovat hänelle tärkeitä ja antavat teoreettista pohjaa Konstan luonnonfilosofinneille. Konstan tausta on ihmisille arvoitus ja hän haluaa antaakin ihmisille vaikutelman että on oppinut mies. Samalla tavalla opas voi vihjailla tiedoillaan ja kirjanoppineisuudellaan, olematta silti kuivakka.

”Sillä tuollainenhan pitää luonnontutkijan ollakin, innokas ja heti nenä maassa eikä mikään pinnari. Kuka ties löytyy joku hyötykasvi, mikä kivikautisilta on unohtunut metsän peittoon. Jos löytyy sellainen kasvi, joka parantaa tuperkelin, niin se koituu koko ihmiskunnalle siunaukseksi.” (Huovinen 1964).

Huovinen on itse sanonut: ”Metsä on antanut paljon minulle ja kirjalliselle työlleni. On ollut monenlaisia suhteita metsään: lapsuuden metsä, erämetsä, esteettinen metsä ja ammatin takia propssi- tai tukkimetsä.” (Pietilä 1997). Metsävaikutuksen huomaa kyllä Huovisen tuotannosta.

5.2 Ryhmien toiveet ja tarpeet

Jokaisella ryhmällä on erilaisia toiveita ja tarpeita, mitä he haluavat luontopastukselta. Toisilla luontokeskuksella käyminen on osa koko päivän kestävästä retkeä ja sille on varattu kaikkineen aikaa vain tunti. Tähän pitäisi saada mahdutettua kahvitelut ja vessassa käynnitkin. Joissain ryhmissä on huonosti liikkuvia ihmisiä, joten ulkopastukset on muutenkin poissuljettuja. Toisilla ryhmillä on aikaa, ja luontokeskus on heidän ainoa retkikohteensa ja siellä syödään lounaskin.

5.3 Opastuksista ja resursseista

Luontokeskuksen kausioppaat aloittavat työnsä toukokuun alusta. Toukokuu on kaikista kiireisintä aikaa, koska lapsiryhmiä käy silloin eniten. Opastusresurssit ovat siis silloin aika tiukoilla. Henkilökuntaa on muutenkin vähän, ja koska suurin osa on vain kesäkaudella töissä, ei toimintaan ehkä sitouduta samalla tavalla kuin muuten. Henkilökunnalla ei ole pedagogista koulutusta. Tilat ja välineet ovat hieman puutteellisia ja kaikki hankinnat pitää kilpailuttaa ja muutenkin rahaa ei ole käytössä runsaasti.

Kuten Pilke (2001) toteaa, luontoon liittyvää tietotaitoa henkilökunnalla on, mutta oikeat pedagogiset keinot puuttuvat. Tilanne ei varmaankaan ole oleellisesti kymmenessä vuodessa muuttunut. Eri opastuksissa käytetyt menetelmät ovat olleet opaskeskeisiä, luentomaisia ja helposti toteutettavia. Juuri sitä mitä van Matre (1998) kritisoi.

Jos joku aikuisryhmä haluaa opastuspalveluita, heidät on yleensä ohjattu ottamaan yhteyttä Metsähallituksen yhteistyökumppaneina toimiviin freelancer-oppaisiin. Alueella toimii muutamia yksityisyrittäjiä, jotka vievät ryhmiä kansallispuistoretkille. Poikkeuksena on Korteniemen perinnetila Liesjärven kansallispuistossa, jossa on säännöllisiä opastuksia aikuisryhmille. Ne tosin käsittelevät enemmän perinneviljelyä, historiaa ja kädentaitoja, kuin metsä- ja luontoasioita. Luontokeskuksellakin on muutamia tee-

mallisia retkiä vuodessa, kuten vaikkapa pöllöretki ja lepakkoretki, joissa on ulkopuolinen asiantuntija oppaana. Nämä eivät siten syö oman henkilökunnan resursseja.

5.4 Opastuksen tasot

Metsähallituksen opastushallinnalla on kolme pyramidinomaista tasoa. Alimmaisella tasolla on perustieto. Siihen kuuluu kartat, aluetieto, miten luonnossa käyttäytyään jne. Tätä tietoa jaetaan opastuskeskuksissa, internetissä, luonto-oppaissa ja esitteissä. Siihen voi tutustua itsenäisesti, jo ennen kuin lähtee luontoon.

Seuraavalla tasolla on ”herättelevä opastus”, joka on suunnattu vapaa-ajan kävijöille. Siinä annetaan yleisölle tiedonmuruja, herätetään haluja saada oppia lisää. Asiakas haluaa metsään, haluaa elämyksiä ja alkaa oivaltaa asioita. Herättelevä opastus edistää suojelulle myönteisten arvojen, asenteiden ja käyttäytymisen omaksumista. Tämän kaltaista opastusta ovat opastetut luontoretket, AV-ohjelmat, näyttelyt, luontopolut ja erilaiset tapahtumat.

Pyramidin kärjessä on ”syventävä opastus”, jossa liitetään luontotietoa suurempiin kokonaisuuksiin. Kohderyhmänä ovat varhaiskasvatusryhmät, koululaiset, opiskelijat, järjestöt ja muut oppimaan tulevat ryhmät. Tällä tasolla on tavoitteena luonnon- ja kulttuuriperinnön merkityksen ja oman käyttäytymisen välisen suhteen ymmärtäminen ja kestävien käyttäytymismallien omaksuminen. On myös huomattava, että jotkut osallistujista haluavat oppia ja toiset ovat jossain määrin pakotettuja mukaan.

Pylkkäsen polku -opastuksessa käytetään lähinnä toista opastustasoa. Kävijöitä halutaan herätellä ajattelemaan asioita, ja kenties hakemaan lisätietoja retken jälkeen. Toisaalta kolmannen tason opastuksessa halutaan syventää luontosuhdetta ja opettaa kestävä kehityksen mukaisia malleja. Tätäkin opastus voi tarjota, mikäli rastit valitaan sopivasti. Ryhmän tietotarpeista ja käytetyistä rasteista riippuu, miten syvällistä tietoa kävijöille tarjotaan.

5.5 Konsta Pylkkäsen polun, rastien sekä opastuksen esittely

Pylkkäsen reitin pituus on valittavissa Hämeen luontokeskuksen ympäriltä kulkevilta poluilta kullekin ryhmälle sopivaksi (liite 4). Mukaan voi valita niin monta rastia kuin ryhmällä on aikaa ja niitä rasteja mihin on kiinnostusta. Jos ryhmä ei ole esittänyt toiveita, mennään oppaan intressien mukaan. Rasteja on yhteensä 17, mutta niitä voi sitten miettiä lisää, kun opastuksesta on saatu käytännön kokemuksia, ja ryhmiltä saatu palautetta. Osan voi myös hyvin yhdistää.

Opastuksen muunneltavuus on hyvä asia, koska siten ryhmien yksilölliset tarpeet ja kiinnostuksen kohteet voidaan ottaa huomioon. Näin samasta opastusrungosta voidaan räätälöidä lukemattomia erilaisia opastuksia.

Opastuksen alussa Konsta esittelee itsensä ja muistuttaa perussäännöistä reitillä. Kuljettaessa rastilta toiselle, voi supliikki opas kertoilla pieniä anekdootteja luonnosta ja värikkäitä kertomuksia omista luontokokemuksistaan. Näin saadaan Konstan persoonaa avattua hieman enemmän vieraille. Hän voi myös rohkaista ihmisiä kyselemään.

Ensimmäisellä rastilla kerrotaan lisää roskattomasta retkeilystä ja samalla voidaan puhua yleisemminkin ekologisempia tapoja toteuttaa luonnossa liikkumista ja retkeilyä. Tässä voidaan käyttää aikaa paljonkin, mikäli ryhmää kiinnostaa ympäristönäkökulmat. Jokamiehen oikeuksia voi käsitellä samassa yhteydessä, tai se voi olla oma rastinsa (2). Konstalla on mahdollisesti repussa juomapullo ja eväsrasia, eli omalla esimerkillään hän näyttää mallia.

Luonnossa liikkujan taitoihin kuuluu myös erilaisten puulajien tunnistus. Kesällä se on helppoa, jos muistaa minkälaisia lehtiä puissa on, mutta entäs talven tullessa. Konsta tuntee puiden silmut, rungon, muodon ja muut tuntomerkit, mistä voi kunkin puulajin tunnistaa. Tähän kolmosrastiin voi yhdistää myös leikkimielisen tunnistuskilpailun, vaikka kahden joukkueen välillä. Aikuisetkin tykkäävät leikkiä, jos se tapahtuu hieman ”varkain”. Palkinnoksi Konstalla on repussa tarroja tms.

Ekosysteemipalvelut (rasti 4) on asia, mitä ei moni ehkä tule miettineeksi, mutta Konsta on tätä pohtinut paljon. Hän jakaa kokemuksiaan kuulijoille ja ottaa heidät mukaan pohtimaan, mitä palveluita luonto meille ilmaiseksi tuottaa ja millä niitä arvotetaan.

Koska Konsta on tietenkin kiinnostunut myös metsäkulttuurista, hän haluaa keskustella siitäkin. Tämä rasti (5) sopii keskusteltavaksi myös siirtymistaipaleelle. Oppaan omasta yleissivistyksestä ja ryhmästä riippuen voidaan puhua musiikista, kuvataiteista tai vaikkapa, mitä urheilulajeja metsässä harjoitetaan, tai mitä urheiluvälineitä sieltä voidaan saada.

Konsta on metsäherkkujen erikoismies, ja varmasti joka ryhmässäkin on metsästäjiä, marjastajia tai yrttien kerääjiä. Rastilla 6 voidaan saada aikaiseksi interaktiivinen tuokio ryhmän kesken. Konsta voi keskittyä kertomaan hieman vähemmän tunnetuista luonnon antimista, kuten vaikkapa mahlasta, lääkeyrteistä ja kasvi- ja sieniväryksestä. Ympäriä löytyy muutamia esimerkkejä, joten paikka pitää valita niin, että siellä on sopivia kasveja, sieniä, koivu tms.

Suomen suot (rasti 7) on aina ajankohtainen aihe, ja Torronsuon läheisyydessä siitä on hyvä puhua. Opastuksen jälkeen voivat vieraat käydä luontokeskuksella katsomassa perusnäyttelyä lisätietoja suosta, jos heidän kiinnostuksensa saadaan herätettyä. Turvetuotanto on ajankohtainen asia ja herättää varmaan mielipiteitä puolesta ja vastaan. Globaalit ongelmat saadaan kytkettyä tähän mukaan. Myös turpeen muuta käyttöä voidaan miettiä. Rastin sijainti soisessa kohdassa metsää.

Luonnon ja metsien monimuotoisuus on Pylkkäsen mieltä alati askarruttava aihe. Miten niitä ötököitä ja kasveja tarvitaan niin paljon? Asiaa käsitellään rastilla 8, ja pohditaan samalla mitä asialle voisi tehdä, että lajien katoaminen estetään. Metsien omistus on Suomessa hieman erilaisempaa kuin muualla maailmassa, ja tätä asiaa mietitään seuraavalla rastilla 9. Millaisia käytäntöjä muualla maailmassa on, ja miten omistussuhteet vaikuttavat kaikkiin metsän eri käyttömuotojen yhteensovittamiseen? Miten konflikteilta voidaan välttyä eri käyttömuotojen välillä, ja minkälaisia käyttömuotoja metsällä ylipäätään on?

Kymmenes rasti bioenergia ja ilmastonmuutos voidaan nivoa myös Suo ja turve-rastin (7) kanssa yhteen. Konstaa tietenkin huolettaa, mihin tämä maailma on menossa ja säilyykö planeettamme hengissä – Suomen metsistä puhumattakaan. Mikä on Suomen osuus EU:n ympäristötalkoissa ja uusissa energiantuotantomääräyksissä?

Konstaa askarruttaa kovasti pyymetso. Tätä ja muita luonnon ihmeitä pohditaan rastilla 11. Lähialueen metsistä katsotaan erikoisia muotoja puista, kasveista ja eläimistä. Konstalta löytyy kuvia mukanaan, koska kaikkea ei Tammelan läheltä löydy. Rastin sijainti on jonkun erikoisen puun tms. lähellä.

Luonnossa on joskus hyödyllistä tietää puun korkeus (rasti 12), ja ilmansuunnan määrittäminen ilman kompassia (rasti 17). Kokenut konkariopas taitaa kummatkin taidot, ja jakaa salaisuutensa myös ryhmälle. Mukana on myös hypsometri korkeuden sekä kompassi ilmansuunnan tarkistamista varten. Rasti 13 (kierrätys) voidaan nivoa myös roskattoman retkeilyn kanssa (rasti 1).

14. rasti on Konstalle erityisen läheinen, sillä hän jos kuka rakastaa havainnoida luontoa kaikilla aisteillaan. Ryhmän kanssa voidaan maata maassa, halata puita, tunnustella kiviä, haistella sammalta ja pihkaa... Vain Konstan mielikuvitus on rajana. Kuunnellaan myös ääniä ja tunnistetaan eri lintuja. Tämä on retken rauhoittava osuus, joten siihen kannattaa käyttää aikaa reilusti.

Rasti 15 käsittelee vesiensuojelua ja ahkerana kalamiehenä Pylkkänen kyllä osaa tästäkin puhua uskottavasti ja samalla viihdyttävästi. Rasti 16 voidaan yhdistää myös roskattomaan retkeilyrastiin (1), koska se käsittelee retkeily- ja luonnossa liikkumista vaatteiden ja varusteiden kautta. Mitä kaikkea pitää olla mukana (ja taas Konstalla voi olla repussaan havainnointiesimerkkejä).

Rastien suoritusjärjestys ei ole määritelty, eli niitä poimitaan listalta sen mukaan, mitä reittiä käytetään, mitä niistä halutaan yhdistellä ja ryhmän tai oppaan toiveiden mukaan. Reitti on kuitenkin suunniteltava ja kuljettava etukäteen. Osa rasteista voidaan toteuttaa missä vaan, mutta osa on hieman paikkasidonnaisia (esim. luonnon persoonalliset piirteet tai puulajien tunnistus). Keliolosuhteetkin vaikuttavat rastien toteuttamiseen (märällä maalla ei kovin moni ehkä halua maata maassa).

Punaisena lankana opastuksessa on hauskesti ja rennosti luonnosta kertominen, ja ihmisten kiinnostuksen herättäminen hakea syvällisempää tietoa. Näin ympäristökasvatusnäkökulma Metsähallituksen opastusviestinnässä tulee toteutettua.

5.6 Teorian ja käytännön pohdintaa

Opinnäytettä ajatellen opastuksen suunnittelu olisi kannattanut ehkä lähteä ajattelemaan toisin päin. Nyt ideoin ensin rastit ja opastuspolun, ja vasta sen jälkeen aloin enemmän perehtymään ympäristökasvatuksen teoriaan ja perusteoksiin. Opastuspohjasta tuli varmaan ihan kelvollinen, mutta opinnäytteen tekeminen ja teoriaosuuden nivominen käytäntöön olikin haasteellisempaa.

Pylkkäsen polku -opastusta suunnitellessani olen pyrkinyt korostamaan havaintoherkyyttä. Ihmisten pitäisi oppia katsomaan luontoa hieman eri tavalla ja oppimaan ja havainnoimaan uusia asioita. Van Matren mukaan eläinten ja kasvien nimeämisestä pitäisi pyrkiä eroon. Toki on hyvä tietää lajien nimiä, mutta kokonaisuuksien tulisi ratkaista. Miten kukin kasvi tai eläin sijoittuu luontoon, ravintoketjuun, maapallolle? Miksi se on sellainen kuin se on, miksi se asuu ja elää paikalla missä on, miten sen olemassaolo vaikuttaa muihin lajeihin? Ne ovat kenties tärkeämpiä asioita kuin tietää tieteellinen nimi.

Ensivaikutelma oppaasta ja opastuksesta sekä odotettavasta luontokokemuksesta on tärkeä, koska ihmiset päättävät todella nopeasti, miten asennoituvat tulevaan ohjelmaan. Ihmiset oppivat parhaiten, mikäli saavat hyödyntää kaikkia aistejaan. Cornellin flow learning -menetelmä korostaa tekemisen kautta oppimista. Ensimmäisessä vaiheessa herätetään kiinnostus. Pylkkäs-opastuksessa jo oppaan olemus ja vieraiden johdattelu tulevaan opastukseen herättää toivon mukaan ryhmäläisissä innokkuutta ja kiinnostusta: mitä vielä on luvassa, kun opaskin on niin persoonallinen? Vieraiden uteliaisuus pitää myös palkita, eli matkan varrella on oltava kaikkea kiinnostavaa.

Seuraavassa vaiheessa kiinnitetään ryhmän huomiota oikeisiin asioihin. Pitää kyetä näkemään eikä ainoastaan katsomaan. Aikuisilla ei tätä välttämättä tehdä leikkien varjolla kuten lapsille. Huomion kiinnittäminen saa ryhmän tietoisemmaksi siitä, mitä he näkevät, kuulevat, koskevat ja haistavat. Pylkkäsen polulla on useampi rasti missä hyödynnetään monia aisteja ja itse tekemistä.

Pylkkäs-opastuksessa halutaan nimenomaan karttaa perinteistä luonto-opastusta. Siis sellaista, missä opas kulkee edellä ja luettelee kasvien tieteellisiä nimiä ja suoranaisesti

esitelmöi asioista. Kokonaan opas ei voi omasta roolistaan ryhmän johtajana luopua, mutta pääpaino tulisi olla muualla, kuten leppoisassa jutustelussa, ryhmäläisten aktiivoinnissa ja yhdessä luonnosta oppimisessa. Ryhmäläiset pääsevät itse tekemään ja kokeilemaan, esimerkiksi puun mittausta, luonnon äänien kuuntelua ja havainnointia. Ajatuksena on jakaa yhteistä tietoa, mutta myös saada uusia näkökulmia ja ideoita vaikkapa roskattomaan retkeilyyn ja metsästä saataviin herkkuihin.

Pylkkäs-opastus haluaa kartuttaa kävijöiden tietoja, taitoja ja elämyksiä. Koko opastuksen ajatus on toisaalta tarjota mahdollisuus luontoretkeen ja toisaalta myös uuden oppimiseen. Opastus toteuttaa myös Metsähallituksen opastusviestinnän toista, ”herättelevää” tasoa, missä herätetään kiinnostus asiaan ja saadaan ihmiset haluamaan lisätietoja. Ja koska opastus on muunneltava ja monipuolinen, niin se pystyy vastaamaan myös kolmannen tason opastustarpeisiin. On mahdollista antaa syvällisempää tietoa, mitä tällä tasolla odotetaan.

Oppaan henkilökohtaiset ominaisuudet ja ryhmän kokoonpano vaikuttavat paljon siihen, millaiseksi kukin opastus ja siten oppimiskokemus muodostuu. Tämä tekemäni teoreettinen opastuspohja muodostuu ja muokkautuu sitten käytössä sopivaksi, kunhan sitä ensin päästään kokeilemaan oikeiden ryhmien kanssa. Toivon että siitä on hyötyä tulevina vuosina luontokeskuksen arjessa.

6 YHTEENVETO JA ITSEARVIOINTI

Opinnäytetyön ja uuden opastuksen mietintä oli aika pitkä prosessi. Se alkoi jo keväällä 2010 ja kesti siten vuoden päivät. Asian kypsytely, aineiston kerääminen ja työstäminen omassa mielessä olivat kyllä vain hyvä asia. Alun perin olin hieman ajatellut, että valmistuisin jouluksi, mutta muiden opintojen ohessa syksyllä en saanutkaan työtä aloitettua. Toisaalta tämä kevät oli sopivaa aikaa keskittyä ainoastaan opinnäytetyöhön, koska muut opinnot olin saanut jo pois.

Onneksi luontokeskus ei asiaa ole kiirehtinyt. Opastuksia tarvitaan pääsääntöisesti kesäsesongin aikana, joten työ valmistuu siihen nähden ihan sopivasti.

Työssäni kysely ei ollut kovin suuressa roolissa. Ensinnäkin siihen tuli vain hyvin vähän vastauksia. Ja toisekseen, sen ei ollut tarkoituskaan olla kuin taustatietoja antava. Halusin saada muutamien asiakaspalvelussa työskentelevien mielipiteitä ja kommentteja aikuisopastuksesta, ja se tavoite täytyikin. Jos vastauksia olisi tullut enemmän, olisi tämä työkin ollut ehkä hieman erilainen, painottunut sitten enemmän vastausten analysointiin. Kysymyksiä ei ollut kovin montaa ja vastaukset olivat aika lyhyitä.

Loppujen lopuksi lähdekirjallisuutta löytyi aika paljonkin. Pyrin lukemaan mahdollisimman laajasti, ja paljon sellaista materiaalia tuli käytyä läpi, mikä ei sitten ollutkaan kauhean oleellista tämän opinnäytetyön kannalta. Oman alan kirjallisuuden lukeminen ei kuitenkaan ole koskaan turhaa. Paljon ympäristökasvatuksen materiaalista on kuitenkin suunnattu lapsille ja nuorille, mutta soveltaen niistäkin voi ottaa vinkkejä. Moni alan klassikko on jo hieman vanhempi, mutta minusta perusasiat eivät ole oleellisesti muuttuneet. Myös vanhoista opinnäytetöistä on ollut apua, työn rakenteen muodostamisessa sekä muutenkin.

Koin melko haasteelliseksi kyselytulosten ja muun pohdinnan yhdistämisen teoreettiseen taustatietoon. Työtä motivoi se, että lopputulos tulee ihan oikeaan käyttöön.

Työhön liittyen oli mukava pitkästä aikaa lukea myös Huovisen tuotantoa, tällä kertaa hieman erilaisesta näkökulmasta.

Valitettavasti aikataulusyistä en päässyt pilotoimaan opastusta oikean ryhmän kanssa kertaakaan. Siitä olisi saanut palautetta ja ehkä tehtyä muutoksia tai korjauksia opastukseen. Toisaalta opastuksen runko on aika väljä ja mahdollistaa soveltamisen ryhmänkin tarpeiden mukaan.

Opinnäytetyön tekeminen on ollut kiinnostavaa, joskin hetkittäin haastavaakin. Jonkinlaista pitkäjänteisyyttä tämä on vaatinut, ja ajankäytön suunnittelua. Monivuotisten opintojen lopuksi on hyvä olla laajempi kokonaisuus ja projekti, mihin voi pyrkiä kiteyttämään oppimaansa. Kun työ valmistuu, yksi tavoite on saavutettu ja valmistuminen hämmöittää erittäin lähellä.

Lopuksi haluan kiittää erityisesti työni ohjaajaa Eveliina Asikaista, joka jaksoi antaa paljon rakentavaa kritiikkiä ja ruotia työtäni useaan otteeseen. Ilman tätä panosta työni olisi ollut monin verroin köyhempi ja jäänyt keskeneräiseksi. Eveltä sain lainaksi myös kaksi tärkeää perusteosta (van Matre ja Cornell). Lisäksi Metsähallituksen Anne Huhta, Riitta Nykänen ja Elina Pilke auttoivat mm. lainaamalla aineistoja ja antamalla vinkkejä tiedonhankintaan.

Luonto ja kirjat kuuluvat silmille, jotka todella näkevät ne.

Ralph Waldo Emerson

LÄHTEET

anon. Kajaanin kirjaston kotisivut Veikko Huovisesta. [WWW-linkki] <http://www.kajaani.fi/kirjasto/huovinen/> viitattu 25.2.2011.

Arjanne, Satu et al 2000. Metsän oppimispolku. Metsä- ja puuopetuksen malli. Opetushallitus, Suomen Metsäyhdistys ry. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Broadhurst, R. & Harrop, P. 2002. Forest tourism: Putting policy into practice in the Forestry Commission. Teoksessa: Font, X. & Tribe, J. : Forest tourism and Recreation, case studies in environmental management. S. 183-199. CABI Publishing. Wallingford, UK.

Broadhurst, Richard 1992. Forest recreation guidelines. HMSO. London.

Cantell, Hannele & Koskinen, Sanna (2004). Ympäristökasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä. Teoksessa: Cantell, Hannele (toim.) 2004. Ympäristökasvatuksen käsikirja. Sivut 60-79. PS-Kustannus. Jyväskylä.

Cornell, Joseph 1989. Sharing the joy of nature. Nature activities for all ages. Dawn publications, USA.

Eräjää, Sini 2010. Kenestä kansallisomaisuutemme vartija? Luonnonsuojelija 6/2010.

Fennell, David 2003. Ecotourism, an introduction. Routledge, London.

Forestry Commission Englannin valtion metsien hallinnointiviranomainen. High Lodge Forest Centre. <http://www.forestry.gov.uk/forestry/INFD-7P5DSH> Viitattu 20.1.2011.

Hallikainen, Ville 1998. The Finnish wilderness experience. Metlan tiedonantoja 711, Hakapaino Oy, Helsinki.

Hakala, Juha T. 2004. Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. Helsinki: Gaudeamus.

Hanski, Ilkka 2007. Kutistuva maailma. Elinympäristöjen häviämisen populaatioekologiset seuraukset. Gaudeamus. Tampere.

Huhta, Anne 2009. Hämeen luontokeskuksen asiakastutkimus 2006-2007. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja, sarja B 100. 2. korjattu painos. Helsinki.

Hulkko, Liisa 2010. Ympäristökasvatustyötä monella tasolla. Luonnonsuojelija 4/2010.

Huovinen, Veikko 1964. Havukka-ahon ajattelija. 15. painos. WSOY. Helsinki.

Karjalainen, E. & Verhe, I. 1995. Ulkoilureitti. Opas ulkoilureittien suunnittelijoille, rakentajille ja hoitajille. Rakennusalan Kustantajat RAK, Suomen Latu ry. Helsinki.

Karvinen, Petteri. 1997a. Tavoitteita ja menetelmiä. Teoksessa: Karvinen, P., Hinkkanen, J., Nykänen, R., Kinnunen, J., Karhu, S. Luonnossa kotonaan, luonto-opastuksen käsikirja, s. 21-50. Rakennusalan Kustantajat RAK. Helsinki.

Karvinen, Petteri. 1997b. Suunnitelmia ja esimerkkejä. Teoksessa: Karvinen, P., Hinkkanen, J., Nykänen, R., Kinnunen, J., Karhu, S. Luonnossa kotonaan, luonto-opastuksen käsikirja, s. 51-80. Rakennusalan Kustantajat RAK. Helsinki.

KMO 2010. Kansallinen metsäohjelma 2015. Valtioneuvoston periaatepäätös 16.10.2010. [WWW-dokumentti] <http://www.mmm.fi/attachments/metsat/kmo/5wkyfALcq/KMO.pdf> Viitattu 1.3.2011.

Kyrönviita, Minna 2008 Opastuspaketti metsien ja soiden ennallistamisesta Seitsemisen kansallispuistossa. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu, Metsätalouden koulutusohjelma.

Lehtonen, Samuli (toim.) 2007. Jokamiehen oikeuksien tulkintoja ja haasteita luontoliikunnan ja –matkailun kannalta. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisu 1/2007. Vammala.

Lehtonen, Timo 1998. Kunnioittava kohtaaminen elämyspedagogisessa työssä. Teoksessa: Lehtonen (toim.) 1998. Elämän Seikkailu. s. 97-107. Atena Kustannus oy, Jyväskylä.

Leikola, Katri 2010. Sähköpostikysely Metsähallituksen asiakaspalvelupisteille aikuisten opastuspalveluista.

Liimatainen, Hanna 2008. Mielikin matkassa metsään. Luontoseikkailu esikouluikäisille. Opinnäytetyö, Hämeen ammattikorkeakoulu, ohjaustoiminnan koulutusohjelma.

Linden Mika ja Uusivuori, Jussi 2004. Monimuotoisuuden arvottaminen, metsien suojelun kustannukset. Teoksessa: Kuuluvainen, T., Saaristo, I., Keto-Tokoi, P., Kostamo, J., Kuuluvainen, J., Ollikainen, M. & Salpakivi-Salomaa, P. (toim.), Metsän Kätköissä – Suomen metsäluonnon monimuotoisuus, s. 334-342. Edita publishing Oy, Helsinki.

Linnakaari, Heidi 2009. Metsän eri käyttömuotojen yhteensovittaminen laatu järjestelmien ja yhteistyösopimusten avulla Seitsemisen ja Helvetinjärven alueella. Opinnäytetyö, Tampereen ammattikorkeakoulu, metsätalouden koulutusohjelma.

van Matre Steve 1998. Maakasvatus. Uusi alku. Rakennusalan kustantajat RAK. Jyväskylä.

Metsähallitus 2004. Opastus Hämeen luontokeskuksessa. Esite.

Metsähallitus 2007. Opastusviestinnän sisältöä ja taustaa. Esite. Metsähallitus, luontopalvelut 29.11.2007.

Metsähallitus 2010.a Opastusta ja opetusta suojelualueilla. [WWW-dokumentti] <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Luonnonsuojelu/Suojelualueidenhoitojakaytto/Opastusjaopetuskaytto/Sivut/Opastustajaopetustasuojelualueilla.aspx> Päivitetty 26.11.2010. Viitattu 22.2.2011.

Metsähallitus 2010b. Metsähallituksen Luontopalvelut Yhteisen luontomme hoitaja. Vuosikertomus 2009. [WWW-dokumentti] <http://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/pdf/luo/vk2009fin.pdf> Viitattu 19.1.2011

Metsähallitus 2010c. Kausioppaan perehdyttämiskansio 2010.

Metsähallitus 2011a. <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/Eraasiatjaretkeily/> Asiakastieto/Kayntimaarat/Sivut/Kayntimaariasuojelujaretkeilyalueillasekaasiakaspalvelupisteissa.aspx [WWW-dokumentti] Päivitetty 2.3.2011. Viitattu 4.3.2011.

Metsähallitus 2011b. Metsähallituksella huippuvuosi 2010. <http://www.metsa.fi/sivustot/metsa/fi/ajankohtaista/Tiedotteet2011/Sivut/metsahallituksellahuippuvuosi2010.aspx> [WWW-dokumentti] Julkaistu 4.3.2011. Viitattu 6.3.2011.

Metsähallitus 2011c. Metsähallituksen luontopalvelut. Upeimman luontomme hoitaja. Vuosikertomus 2010. <http://julkaisut.metsa.fi/julkaisut/pdf/luo/vk2010fin.pdf> [WWW-dokumentti] Viitattu 6.3.2011.

Metsähallitus 2011d. Jokamiehen oikeudet luonnonsuojelualueilla. <http://www.luontoon.fi/page.asp?Section=8763>. [WWW-dokumentti] Päivitetty 9.2.2007. Viitattu 16.3.2011.

Metsähallituksen ympäristöohje. Opastusviestinnän sisältöä ja taustaa. Metsähallitus, luontopalvelut. 29.11.2007.

National Parks 2011. <http://www.nationalparks.gov.uk/visiting/camping.htm> [WWW-dokumentti]. Viitattu 15.3.2011.

Nordström, Hanna (2004). Ympäristökasvatuksen toimintamalleja. Teoksessa: Cantell, Hannele (toim.) 2004. Ympäristökasvatuksen käsikirja. Sivut 116-138. PS-Kustannus. Jyväskylä.

Nykänen, Riitta 1997. Oppimaan luonnonsuojelualueille. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja B, No 30. Helsinki.

Nykänen, Riitta 2010. Opastusviestintä ja ympäristökasvatus. Koulutusluento Metsähallituksen kausioppaille. Luontokeskus Ukko-Koli 21.4.2010. Koli.

Ovaskainen, V., Horne, P ja Mikkola, J. 2001. Retkeilyalueiden ja kansallispuistojen virkistyskäytön arvo. Teoksessa: Kangas, J. ja Kokko, A. (toim.), Metsien eri käyttömuotojen arvottaminen ja yhteensovittaminen. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 800: s. 215-229.

Pietilä, Arto 1997. Veikko Huovinen, Vuokatinvaaran ajattelija : "...Voi juku, kun olen onnellinen!" Metsästys ja Kalastus 5/1997, s. 10–15. Otava.

Pilke, Elina 2001. Luonto-opastus Hämeen luontokeskuksessa, kohderyhmänä ala-asteikäiset. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu.

Pouta, E. & Heikkilä, M. (toim.) 1995. Virkistysalueiden suunnittelu ja hoito. Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus. Helsinki.

Rantanen, Tiia (toim.) 2006. Länsi-Suomen alueen luonnonvarasuunnitelma kausi 2004-2013. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 56/2006. Jyväskylä 2006.

Saarikoski, Teija 2007. Luonto-opastus Helvetinjärven kansallispuistossa kohderyhmänä perusopetuksen 5.–6.-luokkalaiset. Tutkintotyö. Tampereen ammattikorkeakoulu, metsätalouden koulutusohjelma.

Saastamoinen, Olli ja Kajala, Liisa 1995. Konfliktit ja metsien virkistyskäyttö: ajallisia, spatiaalisia ja institutionaalisia ulottuvuuksia. Teoksessa: Järviluoma, J., Saarinen, J., & Vasama, A. (toim.), "Jos metsään haluat mennä...". Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571, s. 53-62. Saarijärvi 1995.

Salminen, Hanna 2003. Luontosuhteen merkitys ympäristökasvatuksessa. Teoksessa: Hirvonen, Matti (toim.) 2003. Matkalla metsään. Käsikirja 7-12-vuotiaiden retkeilyyn. Sivut 10-11. Edita, Helsinki.

Selby, A., Neuvonen, M., Petäjistö, L & Sievänen, T. 2010. Kansallispuistojen merkitys maaseutumatkailulle. Metlan työraportteja 161.[<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp161.pdf>]. Viitattu 20.1.2011.

Sievänen Tuija 1995. Retkeily ja retkeilyreitit – mahdollisuus ekomatkailulle? Teoksessa: Järvi-
luoma, J., Saarinen, J., & Vasama, A. (toim.), ”Jos metsään haluat mennä...”. Näkökulmia luonnon virkistys- ja matkailukäyttöön. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 571, s. 87-94. Saarijärvi 1995.

Sievänen, Tuija 2010. Luontomatkailun, luonnontuotealan, virkistyskäytön ja metsäkultuurin seurantamittarit. [<http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp152.pdf>]. Viitattu 20.2.2011.

Siikström, Hanne 2009. Nuuksion kansallispuiston ympäristökasvatuspalveluiden tarvekartoitus. Opinnäytetyö. Laurea ammattikorkeakoulu, Kestävän kehityksen koulutusohjelma. Hyvinvää.

Tossavainen, Timo 2010. Suomalaisten muuttuva metsäsuhde. Kanava 8/2010.

Torkkomäki, Matti 2001. Lounais-Hämeen kansallisaarteet Torronsuo ja Liesjärvi. Taikametsä. Saarijärven offset.

Tuunanen, Pekka (toim.) 2010. Jokamiehen oikeudet -esite. 19. uudistettu painos. Edita Prima Oy. Helsinki.

Verhelä, Pauli & Lackman, Pekka 2003. Matkailun ohjelmapalvelut. Matkailuelämyksen tuottaminen ja toteuttaminen. WSOY, Porvoo.

Viherkoski, Päivi 1998. Asiakaspalvelu. Teoksessa: Viherkoski, Päivi (toim.) 1998. Laatu luonto-opastukseen, s. 28-34. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.

Viljanen, Pauliina 2004. Ympäristökasvatusivusto ala-asteikäisille, Torronsuon kansallispuisto. Opinnäytetyö. Hämeen ammattikorkeakoulu, Mustiala.

Vähätalo, R. & Ruotsalainen, M. 1996. Metsästä elämyksiä. Opas metsämatkailupalvelun tuottamiseen. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio. Helsinki.

Wahlström, Riitta 2006. Eheyttävä luonto. Saarijärvi: Kustannus Oy Michael kirjat.

Wallenius, Tanja. 2007. Lähivirkistystä luontokokemuksia korostaen. Opinnäytetyö. Lahden ammattikorkeakoulu, ympäristötekniikan koulutusohjelma, miljöösuunnittelun suuntautumisvaihtoehto. 21.1.2007.

Wennström Carina 2010. Luontokeskusten ja suojelu- ja retkeilyalueiden kävijät. Koulutusluento Metsähallituksen kausioppaille. Luontokeskus Ukko-Koli 22.4.2010. Koli.

Willamo, Risto (2004) Ihminen suhteessa luontoon. Teoksessa: Cantell, Hannele (toim.) 2004. Ympäristökasvatuksen käsikirja. sivut 36-45. PS-Kustannus. Jyväskylä.

LIITTEET

LIITE 1 Listaus mihin opinnäytetyöhön liittyvä kysely lähti Metsähallituksessa (heinäkuu 2010):

kansallispuistot

Seitsemisen luontokeskus (Seitseminen, Helvetinjärvi, Isojärvi, Kauhaneva-Pohjankangas, Leivonmäki, Pyhä-Häkki, Salamajärvi)	seitseminen@metsa.fi
Luontokeskus Petola (Hiidenportti)	petola@metsa.fi
Luontokeskus Ukko (Koli)	ukko@metsa.fi
Luontokeskus Oskari (Kolovesi, Linnansaari, Repovesi)	saimaa@metsa.fi repovesi@metsa.fi
Sinisimpukan luontokeskus (Kurjenrahka, Puurijärvi-Isosuo, Saaristomeri)	sinisimpukka@metsa.fi
Ylä-Lapin luontokeskus Siida (Lemmenjoki)	siida@metsa.fi
Haukkalammen luontotupa (Nuuksio)	nuuksio@metsa.fi
Oulangan luontokeskus (Oulanka, Riisitunturi)	oulanka@metsa.fi
Hautajärven luontotalo (Hautajärvi, Oulanka)	hautajarvi@metsa.fi
Palvelupiste Karhuntassu (Oulanka, Riisitunturi)	karhuntassu@metsa.fi
Luontokeskus Kellokas (Pallas-Ylläs)	kellokas@metsa.fi
Pallastunturin luontokeskus (Pallas-Ylläs)	pallastunturi@metsa.fi
Skierri, Tunturi-Lapin luontokeskus	tunturi-lappi@metsa.fi
Ruunaan luontotalo (Patvinsuo, Petkeljärvi, Tiilikkajärvi)	ruunaa@metsa.fi
Kalajoen Meriluontokeskus (Perämeri, Rokua)	kalajoki@metsa.fi
Pyhätunturin luontokeskus (Pyhä-Luosto)	pyhaluosto@metsa.fi
Koirasalmen luontotupa (Salamajärvi)	koirasalmi@sirkka.fi
Syötteen luontokeskus (Syöte)	syote@metsa.fi
Tammisaaren luontokeskus (Tammisaari)	tammisaari@metsa.fi
Koilliskairan luontokeskus (UKK)	ukpuisto@metsa.fi
Opastuskeskus Korvatunturi (UKK)	savukoski@metsa.fi

retkeilyalueet

Evokeskus (Evo)	evo@metsa.fi
Hossan luontokeskus (Hossa)	hossa@metsa.fi
Palvelupiste Etiäinen (Napapiiri)	etiainen@metsa.fi
Teijon luontotalo (Teijo)	teijo@metsa.fi

muut (palvelupisteet yms)

Ivalon palvelupiste	ivalo@metsa.fi
Kilpisjärven luontotalo	kilpisjarvi@metsa.fi
Terranova (Merenkurkku)	terranova@metsa.fi

Ei löytynyt yhteystietoja (tai ketään kenelle lähettää kyselyä)

Itäinen Suomenlahti
Valkmusa

LIITE 2 Kyselyn kysymykset

Minkälaisia opastuspalveluita teidän luontokeskuksessanne on tarjolla?

Millaisia opastuspalveluita on aikuisille (kesto, aiheet)

Onko teillä opastuksia ulkona/maastossa? (oman väen vetäminä, en tarkoita ulkopuolisilta oppailta ostettavia palveluita - toki niistäkin saa kertoa)

Onko teiltä kyselty opastuksia aikuisille, jos niin, kuinka paljon ja minkälaisia.

Onko aikuisten opastuspalveluille tarvetta?

Millaisia haasteita aikuisten opastuksessa mielestäsi on oppaan kannalta?

Mitkä tekijät estävät/vaikeuttavat aikuisten opastuksia?

Sana on vapaa eli minkälaiset aikuisten opastukset olisivat sinun näkemyksesi mukaan tarpeen/haluttuja?

Korpifilosofi Konsta Pylkkäsen polku

-Opastuksen kesto 1-2 h

- ympärivuotinen (talvella soveltaen)

-Polku kiertää Hämeen luontokeskuksen ympäristössä, Ruostejärven lähellä Tammelassa.

-Rasteista voi käyttää niin monta kun ehtii/aikaa on varattu. Jos on aktiivisempi ryhmä, jotka osallistuvat keskusteluun, niin ei ehdi niin montaa rastia. Ryhmän mukaan voi valita sopivia rasteja.

Rastit/opastuspisteet

1.Roskaton retkeily

Kerrataan mitä roskaton retkeily tarkoittaa, mitä luontoon saa ottaa mukaan ja mitä jättää. Asiaa käsitellään yleisellä tasolla sekä Metsähallituksen hallinnoimilla mailla.

Voidaan myös miettiä ekologisia tapoja retkeillä: retkeilypaikan valinta, varusteiden hankinta (osto uutena tai käytettynä/lainaus/vuokraus), tarvikkeiden kotimaisuus, eväiden pakkaus, varusteiden huolto ja korjaus, lähiruuan ja luomun suosiminen, kierrätys ja kompostointi, jälkien siivoaminen retki/eväspaikalta, eväiden pakkaaminen rasioihin...

2. Jokamiehen oikeudet

Mitä metsässä saa tehdä ja mitä ei. Kerrataan yhdessä sallittuja ja kiellettyjä asioita. Kansallispuistoissa tiukemmat ehdot. Tulen tekeminen (erityisesti kun on metsäpalovaroitus voimassa).

3. Puulajien tunnistus

Koitetaan tunnistaa yleisimpiä puulajeja (lehdet, puu, muoto, silmut). Mistä erottaa raudus- ja hieskoivu, entä terva- ja harmaaleppä.

4. Ekosysteemipalvelut

Millaisia aineettomia hyödykkeitä luonto meille tarjoaa ja mihin hintaan. Olisitko valmis maksamaan luonnossa liikkumisesta, ja jos niin kuinka paljon. Ekosysteemipalvelut: tuotantopalvelut (ravinto, rakennusaineet, lääkeaineet), kulttuuripalvelut (virkistys, inspiraatio taiteille, esteettiset arvot), ylläpitävät palvelut (hiilidioksidin sidonta, aineiden kierto, yhteyttäminen) ja säätelevät palvelut (veden ja ilman puhdistuminen). Mikä on näiden arvo ja voiko edes mitata rahassa?

5. Metsä osana suomalaista sielunmaisemaa

Kuvataiteet, musiikki, harrastukset – mitä kaikkea metsä on inspiroinut ja mitä se merkitsee suomalaisille.

6. Parantava ja maittava luonto

Wanhan kansan lääkkeet ja rohdot. Metsän herkut (riista, sienet, marjat, kasvit).

7. Suomen suot

Soiden synty ja merkitys. Turve – uusiutuva energialähde?

8. Monimuotoisuus

Metsän ja luonnon moninaiset piirteet. Mihin kaikkia ötököitä ja kasveja tarvitaan.

9. Kuka metsät omistaa?

Suomessa aika poikkeuksellinen metsänomistus (yksityisten osuus suuri). Mitä se merkitsee esim. luonnonsuojelulle, metsäteollisuudelle, metsien monikäytölle, riistanhoidolle.

10. Bioenergia ja ilmastonmuutos

Mikä on metsiemme tulevaisuus, kannattaako polttaa energiaksi. Ilmastotalkoot.

11. Puiden persoonallisia piirteitä

Eri kasvumuodot, paksut, hassunmuotoiset... risteymät (myös eläimet esim. pyymetso).

12. Puun korkeuden mittaaminen

Miten saa arvioitua puun korkeuden ilman mittalaitteita. Harjoitellaan.

13. Kierrätys

Mitä tarkoittaa metsän kannalta. Mitä kukin voi itse tehdä.

14. Eri aisteilla havainnointi

Suljetaan silmät, haistellaan, kuunnellaan ja tunnustellaan metsää. Miten metsän voi kokea muuten kuin katsomalla. Maataan maassa ja tunnustellaan puiden muotoja, sammaleen pehmeyttä. Haistellaan pihkaa, puuta, tervasta, kukkia, silmuja... Mitä ääniä kuuluu (tuuli, vesi, eläimet, linnut, hyönteiset.)

15. Vesiensuojelu

Vesi kiertää luonnossa ja ihmisessä. Puhtaan veden merkitys.

16. Vaatteet ja varusteet

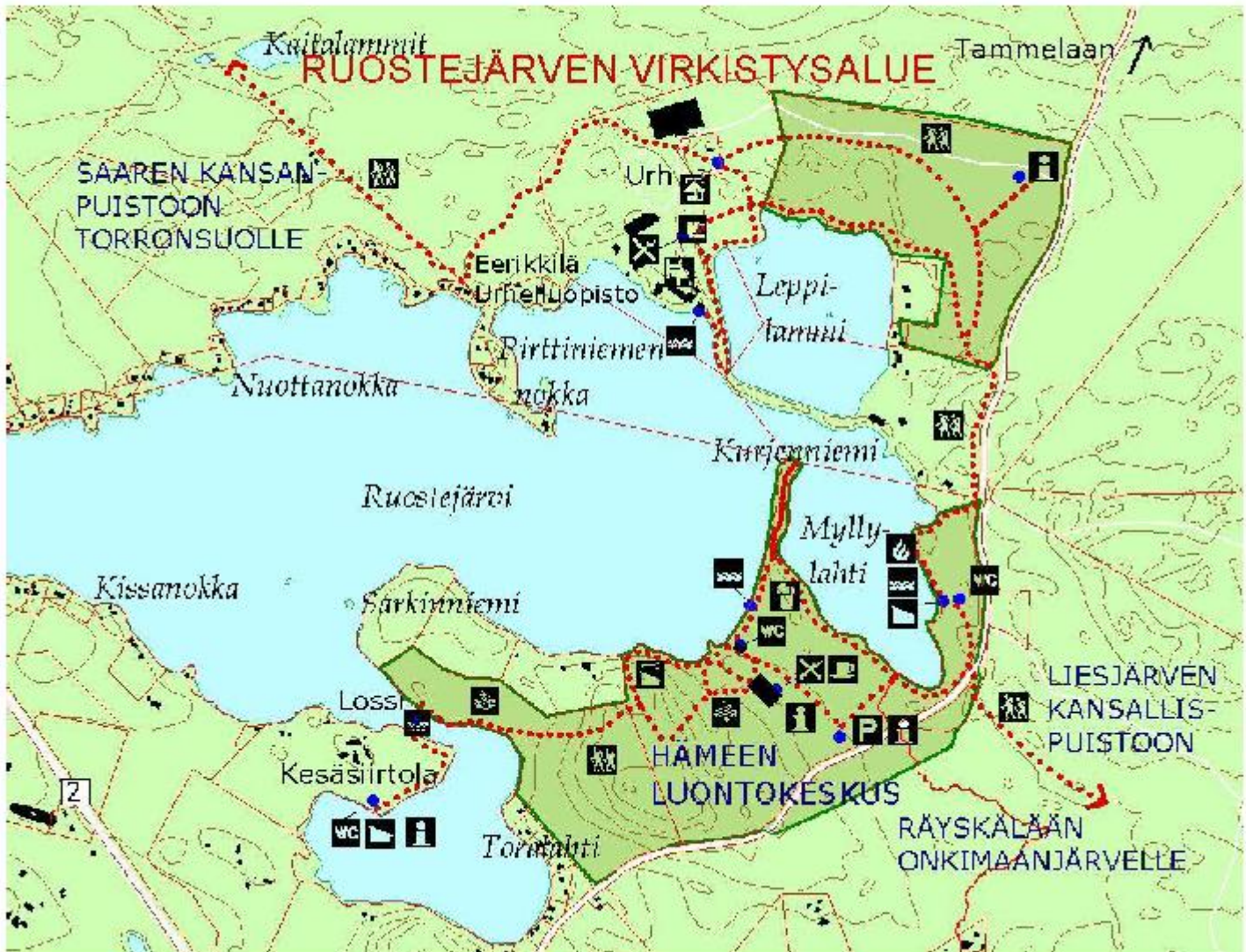
Kerrospukeutuminen, sadevaatteet.

Perusvarustus: puukko, tulitikut, ladattu kännykkä, vesipullo, pikkupurtavaa, ensiapualaukku, tasku- tai otsalamppu, kartta ja kompassi, korjauspussi (lankaa, neula, hakaneuloja, monitoimityökalu, rautalanka, jeesusteippi), vaihtosukat.

17. Ilmansuunnan määrittäminen ilman kompassia.

Vinkkeinä: muurahaispesät puiden eteläpuolella, suuren kiven sammal viihtyy kiven pohjoispuolella, männyn pisimmät oksat etelän suunnalla, koivun tuohi puhtainta eteläpuolella. Pitääkö paikkansa (tarkistetaan kompassin avulla).

LIITE 4 Hämeen luontokeskuksen ja lähialueen kartta

Pyökkäsen polku voi kulkea luontokeskuksen ympärillä punaisella katkoviivalla merkittyjä reittejä.